

HUMANITIES INSTITUTE
Mürüvet Esra Yıldırım, PhD

KIRK YIL

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL

Kişiler

Abdurrahman Efendi
Abdurrahman Paşa
Abdülhalim Memduh
Agop Paşa
Ahmet Hikmet
Ahmet İhsan
Ahmet Mithat Efendi
Ahmet Rasim
Ali Galip
Antuan
Auguste de Jaba
Arakel
Baba Tahir
Bıçakçızade Hakkı
Cenap Şahabettin
Cezana
Ebüzziya Tevfik Bey
Emrullah Efendi
Fano
Forni
Gelenbevî Sait
Hacı Naşit Paşa
Hakkı Halit
Halil Rifat Paşa
Hazım Bey
Hüseyin Cahit
İstevan Nubar
Mansurizade Mustafa Paşa
Mehmet Rauf
Mehmet Şevket Efendi
Memenmenlizade Tahir Bey
Muallim Naci
Mustafa Reşit Bey
Münci Fikri
Pierre Vassel
Recaizade Mahmut Ekrem
Resmî Efendi
Rıza Tevfik
Reşit Saffet
Sait Bey
Salâh Cimcoz
Süleyman Bey
Şemi Bey
Şeyh Şevkullah Efendi
Tahsin Bey
Tevfik Fikret
Tevfik Nevzat
Virgini Karakaşyan
Weber

Eğitimci
Sadrazam ve vali
Şair
Osmanlı Maliye ve Hazine-i Hassa bakanı
Hariciyeci ve yazar
Yazar ve yayıncı
Yazar ve gazeteci
Gazeteci ve yazar
Halit Ziya'nın okul arkadaşı
Halit Ziya'nın arkadaşı
Halit Ziya'nın dedesinin avukatı
Yayıncı
Yayıncı
Yazar
Şair ve hekim
Dans hocası
Gazeteci ve yayıncı
Politikacı ve yazar
Askeri doktor
Reji genel müdürü
Halit Ziya'nın arkadaşı
İzmir valisi
Halit Ziya'nın arkadaşı
İzmir valisi
Abdurrahman Paşa'nın sekreteri
Gazeteci ve yazar
İzmir Osmanlı Bankası memuru
Devlet adamı, eğitim bakanı
Deniz subayı ve yazar
Halit Ziya'nın tanıdığı
Şair
Yazar ve şair
Yazar
Yazar
Halit Ziya'nın öğretmeni
Yazar
Halit Ziya'nın akrabası
Filozof ve şair
Entelektüel ve diplomat
Halit Ziya'nın akrabası
Yayıncı
Halit Ziya'nın amcası
İzmir'de Demiryolları memuru
İzmir'de Mısırî tekkesi şeyhi
İzmir eğitim müdürü
Şair ve öğretmen
Şair ve yazar
Ses sanatçısı
İzmir Osmanlı Bankası müdürü

Özet

Halit Ziya bu kitapta hayatının ilk kırk yılına ait anılarını aktarır. Çocukluğunun bir kısmını İstanbul'da geçirdikten sonra babasının işlerinin kötüye gitmesi nedeniyle annesiyle birlikte İzmir'e, büyükbabasının evine taşınmak zorunda kalır. Burada geçirdiği ilk günler biraz sıkıntılı olsa da büyükbabasının desteğiyle öğrenimine Katolik rahiplerin idaresindeki bir okulda devam eder. Bu sayede yabancı dil öğrenerek kendini geliştirir. Liseden mezun olduktan sonra babasının İzmir'de açtığı yeni dükkânında çalışmaya başlar ancak bu yaşam biçimini tatmin edici bulmaz. İstanbul'a abisinin yanına gelerek çeşitli bakanları ziyaret edip diplomat olmanın bir yolunu arar. Fakat ani bir hükümet değişikliği nedeniyle görevine başlayamaz. Annesinin hastalandığını haber veren bir telgraf üzerine İzmir'e geri döner. Fransızca öğretmenliğine başlar. Öğretmenlik yaptığı sırada Osmanlı Bankası'nda işe girer. Bu sırada arkadaşlarıyla birlikte *Nevruz* dergisini çıkarır. Daha sonra, valinin çıkardığı *Hizmet* gazetesinde çalışır ve hikâyelerini tefrika eder. Banka ve okuldaki huzursuzluklar nedeniyle valilikte çalışmaya karar verir. Ancak burada da huzuru bulamaz. Çaresizlikle kıvrınırken İstanbul'daki Fransız Reji Şirketi genel müdürünün başkâtipliği teklif edilir. Eşi ve çocuklarıyla İstanbul'a yerleşir. *Servetifünun* dergisi için yazılar yazarak *Edebiyatıcedide* topluluğunun bir parçası olur. Fakat istibdat rejiminin baskısına dayanamayarak meşrutiyetin ilanına kadar yazı yazmayı bırakır. Meşrutiyetin ilanından sonra Dolmabahçe Sarayı'na Mabeyn başkâtibi olarak atanır.

Olaylar

Aile

Halit Ziya Uşaklıgil'in ailesi, bir zamanlar Uşak'ın en büyük ticaret kaynaklarından biri olan helvacılıkla meşgul olmuş Helvacızadelerdir. Aile, zamanla başka işlere de girer ve sonunda İzmir'e yerleşen bir kolu sadece halıcılıkla uğraşmaya başlar. Burada Helvacızade olarak bilinmekle beraber Uşaklılar, Uşaklıgil diye anılarak sonunda Uşaklıgil olurlar. İşler iyiye gittikçe İstanbul'da da bir şube açmaya karar verirler ve Halit Ziya'nın babası Hacı Halil Efendi İstanbul'a yerleşerek bu hedefi gerçekleştirir. Böylece Halit Ziya, 1866 yılında ailenin üçüncü ve en küçük çocuğu olarak İstanbul'un Eyüp ilçesinde dünyaya gelir. Fakat bir süre sonra babasının Saraçhane'de yaptırdığı eve taşınırlar.

Ölüm

Halit Ziya'nın yaşadığı ev birden çok dadının bulunduğu bir evdir. Halit Ziya bir gün bu dadılardan birinin, Gülfidan'ın evde olmadığını fark eder ve diğer dadısı Dilhoş'a sorar. Dilhoş da ona Gülfidan'ın hacca gittiğini söyler. Zamanla başka insanların da hacca gittiğini duyar ancak Halit Ziya hacca gitmenin ne anlama geldiğini henüz bilmiyordu. Bir süre sonra annesi onu ve iki kardeşini ölmek üzere olan birinin odasına hacca gideceği o nedenle de vedalaşmaları gerektiğini söyleyerek götürünce hacca gitmenin ölmek olduğunu idrak eder.

Okul

Halit Ziya altı yaşındayken o zamanlar "uğurlu" olduğuna inanılan Mercan Okuluna gönderilir. Fakat bu okul altı yaşında bir çocuğun gidip gelmesi için çok uzaktır. Halit Ziya her gün bu yolu çantasıyla tepmekten yorgun düşer ama kimseye de bir şey söylemez. Bir gün kimseye haber vermeden evlerine çok yakın olan ve "Sübyan Mektebi" diye bilinen Saraçhane Taş Mektebine gider ve orada okumaya başlar. Ailesi de karşı çıkmaz. Burada okuma-yazmayı öğrendikten sonra bir gün dayısının kendinden iki yaş büyük oğlu Cemal ona kendisinin okuduğu Fatih Askeri Rüştiyesine kaydolmasını söyleyince ailesinin izin vermeyeceğini söyler. Onun daha önce okula nasıl kaydolduğunu bilen Cemal bunu ciddiye almaz ve okula beraber gitmeyi teklif eder. Ertesi gün Cemal'le beraber okula gider ve yine kimseye haber vermeden okula kaydolur. Eve döndüğünde haberi evdekilere gururla verir ancak akşam olduğunda babası onu yanına çağırır. Halit Ziya babasının yanına dayak yeme korkusuyla gider ama babası onu kolundan tutup çekerek yalnızca göğsüne bastırır.

Köle Arkadaş

Halit Ziya'nın hâne halkında lalalar ve köleler de vardır; büyükbabasının güvendiği Lala Refik Ağa, babasının Habeş kölesi Server ve eniştesinin Habeş kölesi Ziver. Ağalık lakabını harem ağası olmaktan alan Refik Ağa içlerinde en sert ve asık suratlı olandır ve ev halkı üzerinde sözü her zaman geçmektedir. Hatta Halit Ziya'nın başıboş davrandığını görürse bir tokat atmaktan da kaçınmamaktadır.

Halit Ziya en çok yaşıtı olan Habeş Ziver'e yakınlık duyar. Her yaz olduğu gibi geniş ailesiyle birlikte İhsaniye'ye gittiğinde beraber kimseye haber vermeden denize girip saatlerce yüzerler. Babası, daha sonra onu bir deniz hamamına götürdüğünde onu yüzmeye alıştırmaya çalışırken Halit Ziya en derin noktaya atlayıp yüzmeye başlayınca şaşırır.

Bir gün Server ortadan kaybolur. Sonrasında bir kayıkla İhsaniye'den İstanbul'a geçerler ve Server'i bir hastanenin hasta yatağında ölmek üzereyken ziyaret ederler. Halit Ziya, onu o hâlde görünce onu her soruşunda ona neden susmasının söylendiğini idrak eder. Zira Server de diğerleri gibi ölüme hazırlanmaktadır.

Kin ve Dostluk

Halit Ziya, Fatih Askeri Rüştiyesinde sınıfın "başçavuşu" olur. Bu sınıfta ömür boyu sürecek dostluklar inşa eder. Bunlardan biri matbaa sahibi olan Ahmet İhsan'ın ortağı Mehmet Asım'la kurduğu dostluktur. İkisi fırsat buldukça kaçıp sınıfın karşısındaki resimhânedede şarkı söylerler. Mehmet Asım'ın güzel bir sesi vardır. Asım'dan sonra yakın arkadaşlarından biri yüksek rütbeli bir subayın oğlu olan Aziz'dir. Halit Ziya'nın evine her geldiğinde ikisi evin mermer avlusunda kurşun askerleriyle hayali savaşlar yaparlar. Bir süre sonra Aziz babasının işi gereği İstanbul'dan ayrılır. Halit Ziya o ayrıldıktan sonra kendini çok yalnız hisseder.

Bu dostluklarla beraber bir de yıllarca süren bir kin de edinir. Bir ara sınıflarına her hâlimden çok zengin bir ailenin çocuğu olduğu belli olan, kimseyle arkadaşlık kurmaya yanaşmayan kibirli ve bir iki yaş büyük bir çocuk gelir. Bu çocukla ilgili bildiği tek şey Şehzadebaşı'yla Direklerarası'nda bir konakta oturduğudur. Bir gün iki üç arkadaşıyla ve hizmetkârlarıyla beraber Gülhane Parkı'nda at gezintisi yapmak üzere oradan geçerken bu çocuk ardında iki uşakla beraber beliriverir. Önce Halit Ziya ve yanındakileri küçümseyen bir bakışla süzer sonra da nereye gittiklerini sorar. Nereye gittiklerini öğrendikten sonra kendisinin de oraya gittiğini ancak orada yalnız olmak istediğini söyler. Halit Ziya uğradığı hakaretle büyük bir öfkeye kapılır ancak hiçbir şey söyleyemez. Bu hakaretin kinini yarım yüzyıldan beri içinde taşıdığını ve hiç sönmediğini dile getirir.

Savaş Arefesinde

Bir yaz mevsiminde annesinin isteği üzerine her yaz olduğu gibi İhsaniye'ye gitmek yerine ablasının evlendikten sonra yerleştiği Serez'e gitmek üzere yola çıkarlar. En kısa yol İstanbul'dan vapurla Kavala'ya oradan da katırla Serez'e gitmektir. Halit Ziya Kavala'dan çıkılan katır yolculuğunda kendini alamaz sürekli kafilenin önüne geçer ve durmadan da geri çevrilir. Bir ara gözlerini açtığında silahların patladığını duyar ve aniden yollarını kesen haydutlar olduğunu hayal eder. Bu, ona korkudan ziyade sevinç yaşatır ve kendi kendine bunu da görmüş olmaktan dolayı mutluluk duyar. Fakat aslında silahları onları karşılamaya gelenler patlatmıştır.

Serez'de günleri dolu dolu geçer. Bayram günleri verilen ziyafetler, yapılan gezintiler, sıcaıklardan kaçmak için gidilen yayla, yolda onları bir kulübeye saklanmak zorunda bırakan sağanak, sel, selden sonra açan güneş ve gittikleri yolun sonunda onları hiçbir şey olmamış gibi karşılayan ormanın kokusu, hepsi Halit Ziya'nın hafızasında silinmeyen izler bırakır. Fakat Serez'in artık memlekete dahil olmayışı bu izleri biraz da mateme boyar.

Dönüş yolunda vapurları karaya oturunca birkaç günü yardım bekleyerek geçirirler. Halit Ziya yine bu ufak felaketten de korkmak yerine zevk alır ve görevlilerin sinirini bozacak derecede kurtarma işi sırasında ortalıkta dolanır.

İstanbul'a üstünde babasının Arnavutluk'ta önemli bir mevkide bulunan bir ahabı tarafından hediye edilmiş süslü bir elbiseyle gelir. At üstünde dayısıyla beraber eve giderken yolda ihtiyar bir hoca onu görüp üstündeki süslü elbiseyi işaret ederek böyle bir zamanda böyle süslü elbiselerin giyilemeyeceğini söyleyip onu azarlar. Halit Ziya, dayısının bir karşılık vermesini beklerken gözlerini mahcubiyetle yere indirdiğini görünce ağlamaya başlar. Fakat sonradan anlar ki İstanbul, Ruslarla yapılacak savaşın korkusuyla yatıp kalkmaktadır.

Edebiyat Merakı

Halit Ziya'yı edebiyatla uğraşmaya iten iki sebep vardır. Birincisi okumak, ikincisi de tiyatro. Aşık Garip'i, Aslı ile Kerem'i, Leyla ile Mecnun'u, Binbir Gece ve Binbir Gündüz Masalları'nı okur. Elinde

okuyacak kitap kalmayınca arkadaşından ister. Fakat babası onu ne zaman elinde bir kitapla görse ona endişe ve hiddetle bakar. O yüzden çoğunlukla gizli gizli okumaya çalışır.

Babası Hacı Halil Efendi Doğu kültürüne düşkün olmasına rağmen Batı'ya da ilgi duyan bir adamdır. Halit Ziya'nın abisi genç yaşta kuzeniyle evlendikten sonra akşamları yeni evlileri evde serbest bırakmak için Halit Ziya'yı da alıp önlerinde onlara fener tutan bir uşakla beraber yağmur çamur demeden ta Saraçhane'den Gedikpaşa'ya kadar yürür. Bu akşamlarda beraberce Madame Angot'un Kızı, Orphée aux Enfers, Giroflée Girofla, La Belle Hélène gibi birçok oyun izlerler. Bu tiyatro oyunları Halit Ziya'yı tiyatro kitaplarına götürür ve kurşun askerlere harcadığı harçlığını artık kitaplara harcamaya başlar. Odasında biriken bu kitaplar esasen henüz ciltlenmemiş oldukları için dağınık kağıtlardan oluşmaktadır. Bir gün hepsini ciltletmeye karar verir ve kağıtları teker teker iplikle bağlamaya girişir. Bu sırada Ziver'le babası gelir. Babasının yüzünde ona ceza vermeden önce görmeye alışkın olduğu gülüşü vardır. O da böyle durumlarda alışkın olduğu üzere donuk bir gülüşle karşılık verir. Sonrasında babası kitapların arasına çöküp içinde aşk kelimesi geçen tüm kitapları şöyle bir yokladıktan sonra aralarında okula aşk göremediğini söyleyip tüm kitapları toplayarak hepsini birden yakar. Halit Ziya tiyatroya bu kadar meraklı olan babasının kitaplara neden böyle düşman olduğunu bir türlü anlayamaz.

Bozulan Düzen

Abdülaziz tahttan indirilir, yerine Murat geçer. Bunun üzerine Abdülaziz'in emri altında çalışan Halit Ziya'nın kuzeni Arnavutluk'a gönderilir, eniştesi de Serez'den uzak bir yere tayin edilir. Kısa süre sonra çok sevdiği dayısının çarşıdaki işleri kötüye gider, ablasının bebeği doğduktan dört ay sonra ölür. Halit Ziya tüm bu olanları akşamları eve gelip fısıltılar hâlinde konuşan misafirleri dinleyerek birleştirip kendi küçük dünyasında bozulan her şeyin memleketin bozulan düzeniyle de bir bağı olduğuna inanır.

Nitekim bir süre sonra Abdülaziz'in bileklerini keserek intihar ettiği, Çerkes Hasan'ın bir gece baskınıyla paşaları kurşuna dizdiği, Sultan Murat'ın akli dengesini yitirdiği duyulur. Halit Ziya bu isimlerin hiçbirini tanımamasına rağmen hepsi için ağlar. Özellikle Çerkes Hasan'ın Beyazıt'ta bir ağaca bağlanarak asıldığını öğrendiğinde koşarak oraya gider ve onun ölüsünü gördüğünde kahrolur.

Gece Toplantıları

Bu süreçte gece misafirlerinin ziyaretleri de sıklaşır. Halit Ziya bu toplantılarda bazen bir köşede ders çalışarak bazen onlara istedikleri gazeteleri okuyarak bazen de sadece konuşulanları dinleyerek bulunur. Bir gece o, önündeki *Çaylak* ve *Hayal* gazetelerini karıştırırken Menekşelizade Emin Efendi ayağa kalkıp hararetle konuşur. Bu, Halit Ziya'nın duyduğu ilk siyasi nutuktur. Bir ara Mithat Paşa'nın adı geçer, tam da o sırada Halit Ziya'nın babası Hacı Halil Efendi ayağa kalkıp içeri sineklerin girmesini bahane ederek balkon kapısıyla pencereleri kapatır ve Halit Ziya'ya lambaları kısmasını söyler. Emin Efendi bir ara bir konferanstan bahseder ve ondan bir hayır gelmeyeceğini belirtir. Halit Ziya konferans kelimesini ilk defa duyduğu için onun bir adam olduğunu düşünür. Birkaç dakika sonra Emin Efendi konuşurken elindeki tespihi kopar ve taneleri etrafa yayılır. Halit Ziya yere düşen taneleri ararken birden sokak kapısı çalar. Herkes bir anda susar ve olduğu yerde kalır. Sonradan anlaşılır ki telgraf gelmiştir. Halit Ziya'nın büyükbabası eşi vefat ettikten sonra ikinci bir evlilik yapmış ve üç çocuğu olmuştur. Telgraf bu üç çocuktan en küçüğü olan Süleyman Bey'in İstanbul'a geldiğini haber vermektedir.

Ziver

Halit Ziya, Habeş Köle Ziver'i yıllarca yaşıtı zannetmesine rağmen Ziver büyüyüp serpildikçe aslında kendinden daha büyük olduğunu fark eder. Bu farklılık zamanla ikisi arasında çekişmeye yol açar. Halit Ziya artık onun bakışlarında ve yüzünde oç alma hırsıyla öfke görür.

Her gün babasının öğle yemeğini evden iş yerine taşıyan da Ziver'dir fakat son günlerde mağazadan geri dönmekte gecikir. Bir süre sonra mağazada çalışan Avak ve Artin babasına yemeği Ziver'in getirmesinin uygun olmadığını, bu işi kendilerinin de yapabileceğini söylerler. Kısa bir süre sonra Ziver evden sefertasıyla çıkar ve bir daha da geri dönmez.

Aşk Hikâyeleri

Halit Ziya'nın çevresi umutsuz aşk vakalarıyla sarıdır. Çok sevdiği dayısı aşkla evlendiği karısından bir öfke anında üç boşamayla boşanır. Birbirlerini hâlâ çok seven bu çiftin bir araya gelmeleri için tek

yol, eşi tarafından boşanan kadının bir günlüğüne başkasıyla nikâhlanıp boşanması anlamına gelen hülle olduğu için aşkları kavuşmalarına engel olur ve hülleyle başvuramazlar. Dayısı bu belirsiz hâlden kurtulmanın tek yolunu bir başkasıyla evlenmekte bulur ve böylece tamamen ayrılmış olurlar. Ancak Halit Ziya'nın ailesi dayısının ilk eşini daima yenge olarak bilir zira bu kadın hayatı boyunca bir daha kimseyle evlenmez.

Diğer mutsuz aşk hikâyesi ise annesinin cariyesi Gülter'e aittir. Gülter, Halit Ziya'nın abisi evlendikten sonra birden hastalanır. Artık yavaş yavaş ölümü beklediği günlerden birinde Halit Ziya'nın abisi Etem'i görmek ister. Onunla baş başa kaldığı yarım saatten az bir sürede durmadan ağlayıp onun ellerini öper ve aynı gece vefat eder.

Oyun ve Gerçek

Halit Ziya dayısının işleri bozulunca taşınmak zorunda kaldığı yıkık dökük konağın bakımsız bahçesinde onun çocukları ve arkadaşlarıyla pandomim oynar. Fakat tabii ki başlarında onlarla ilgilenen biri vardır; dayısının kayınbiraderi Resmî Efendi. Resmî Efendi çocukları İstanbul'un en eğlenceli yerlerine ve tiyatrolara götürür. Çocuklar da burada gördüklerini pandomime çevirir. Hatta onlara özel kıyafetler, maskeler yaptırır, tahtadan tabancalar, tüfekler, kılıçlar temin eder.

Halit Ziya kendisinden birkaç yaş büyük Süleyman Bey'i de bu eğlenceli ekibe dahil etmek ister. Fakat Süleyman Bey bu oyunları beğenmez. Halit Ziya aralarında yaş farkı olduğu için ona amca diye hitap etmez fakat saygıda kusur etmemek için Süleyman Bey diye hitap eder ve onun isteğine uyum sağlar. Artık pandomim oynamadıkları için bu sefer Resmî Efendi onlara bütün İstanbul'u gezdirmeye başlar.

Fakat bu sırada evde bir gariplik vardır. Babası her zamankinden daha sinirli, mağazanın yazıcısı Zarmaer altında çalışanlarla kavgalı, annesi hep üzgün ve dalgındır. Halit Ziya ne olduğunu anlamaya çalışırken Rusya'yla savaş başlar. Okullarda dersler durdurulur, çocukların önlerine yaralılarda kullanılmak üzere tiftik hazırlamak için bezler konur. Öğretmenlerin bazıları sınıra gönderilir. Babasının savaşa gönderildiğini öğrenen ablasının büyük çocuğu Bedri, korkunç baş ağrılarından sonra birdenbire ölür.

Eğlenceli İstanbul gezileri durmuştur. Artık Resmî Efendi, Lala Refik Ağa, Halit Ziya ve Süleyman Bey sessizce saatler boyu demiryolundan geçen askerleri seyrederek. Bir süre sonra Resmî Efendi'yle Halit Ziya'nın dayısı da askere çağırılır. Bu sıralarda bir akşam, babası kardeşi Süleyman ve Refik Ağa'yla beraber İzmir'e gideceğini haber verir. İzmir'deki akrabalarını görmek isteyen Halit Ziya annesine adeta yalvarır ve izin alarak onlara katılır.

Büyükbaba ve Baba

Halit Ziya çevresinde saygı uyandıran hâli ve heybetli görünüşüyle ilk defa gördüğü büyükbabasından çok etkilenir. Bir akşam Süleyman Bey'le birlikte haremde selamlığa geçer. Selamlığın üst katında yaz ve kış kullanılmak üzere aynı düzende bir yazlık bir kışlık iki ayrı oda ve bu iki odayı ayıran bir sofa vardır. Evdeki yetişkin erkekler ve iki erkek misafir yemeklerini burada yedikten sonra büyükbabanın odasına geçmişlerdir. Süleyman Bey az önce yemek yenmiş olan sofrayı toplamakla meşgul olan uşaklara içerde kimlerin olduğunu sorar sonrasında da Halit Ziya'yı yanına çağırır. Halit Ziya onu takip ederek büyükbabasının kışlık odasına girince Süleyman Bey'den babasının kaybettiği büyük miktardaki para yüzünden içerde büyükbabası tarafından azarlandığını öğrenir. Tekrar sofaya çıktıklarında kapının kenarından odanın içini gözler. Babasını içerde büyük amcasının, büyük eniştesinin ve iki misafirin yanında kabahatli bir çocuk gibi otururken görünce dayanamaz ve hareme dönüp Süleyman Bey'in odasına geçer. Orada Süleyman Bey Halit Ziya'ya babasının Erkül adlı biri tarafından dolandırıldığını anlatır.

Halit Ziya o gece kâbuslar görür. Sabah uyandığında da babasının haysiyetini korumak için büyükbabası Hacı Ali Efendi'yle yüzleşmeye karar verir. Doğruca onun odasına gider ve eğer babasını azarlamak istiyorsa bunu onunla yalnız kaldığında yapması gerektiğini, öbür türlü haysiyetinin zarar göreceğini söyler. Bunun üzerine büyükbabası da onu yanına çağırır ve yaptığını takdir edip çocukların babalarını aynen böyle koruması gerektiğini söyler. Sonra da ona bir sarı lira verir.

Savaş Sırasında İstanbul

Halit Ziya geri döndüğünde sefalet içinde bir İstanbul bulur. Artık evlerde çocuklarla ilgilenen pek kimse kalmadığından birkaç arkadaşıyla birlikte sokak sokak gezmeye başlar. Her yerde yaralılar ve

hastalar vardır. Üstelik akın akın muhacirler gelmektedir. Camiler, mescitler, tekkeler ve harabeler yeni insanlarla dolar ama bir yandan da ölümlerle boşalır.

Şehzade Camii hem Halit Ziya'ya hem de arkadaşlarına en yakın olan camidir. Arkadaşlarıyla birlikte oraya gider ağlayan çocukları, inleyen ihtiyarları, sızlanan hastaları gördükçe insanlık, merhamet ve medeniyetle ilgili duyduklarından şüphe eder, savaşın ne anlama geldiğini, zafer kazanılsa bile bütün bu sefaletle deşip deşmeyeceğini sorgular.

İstanbul'a Veda

Günler sonra Rus ordusunun şehre gireceğı söylentileri yayılmışken İstanbul'da açlık ve hastalık daha da görünür bir hâl alır. İnsanlar son gayretleriyle kaldırımlarda bekleyen muhacirlere ekmek dağıtır. Bir süre sonra söylenildiğı gibi ordu girmez ancak Rus askerlerinin temsilcileri şehirde bir kalabalık oluşturacak kadar çoktur. Bir gün Yeşilköy'de bir tören olacağı haberi yayılır ve Halit Ziya da abisi ve abisinin dükkânında çalışan İranlı bir adamla beraber oraya gider. Meşhur Yeşilköy Anlaşması imzalanır. Orada gördüklerini akşam babasına anlatırken babası onu azarlayarak susturur.

Babasının morali bozuktur. Maddi durumunu hâlâ toparlayamamıştır. Sonra birden İzmir'e taşınacakları kulağına çalınır. Abisi dükkânını kapatıp ufak bir memurluğa başlar ve kendi ailesine küçük bir ev tutarak ayrılır. Savaştan hasta dönen eniştesi ablasıyla beraber başka bir eve geçer. Halit Ziya da annesi, dadısı Dilhoş, Habeş kölelerden Müferrih ve Resmî Efendi'yle beraber İzmir'in yolunu tutar. Babası İstanbul'da kalıp işlerini düzeltmeye bakacaktır.

İzmir'de

Halit Ziya birkaç parça eşyayla büyükbabasının evine geldiğinde kendini kaldırımlarda gördüğü muhacirler gibi hisseder. Uşaklar eşyalarını hoyrat bir tavırla selamlığın boş odalarına yığıvermiştir. Ne zaman oradan geçse içinde bir sığıntının kinini ve öfkesini duyar. Konakta babasının, şehrin öbür ucunda da annesinin akrabaları vardır fakat Halit Ziya bu düzeni bozulmamış aileleri gördükçe kendi belirsiz durumlarına daha çok üzülür.

Etrafındaki akraba kalabalığından da hoşlanmaz. Her birini sırf akrabalığa dayanarak karşısındakine hükmetme, duygularına sahip olma, sevmekten çok sevilmeyi istemekle kabahatli bulur. Bu kalabalığın içinde kendine yakın bulduğu iki kişi vardır; büyükbabasıyla Süleyman Bey. Bu arada onu ve annesini konağa bağlı bir daireye yerleştirirler ancak diğer amcası Yusuf Bey evlenince bunu fırsat bilerek ailenin haremlik ve selamlığı bulunan güzel bir evine taşınırlar.

Okul Özlemi

Süleyman Bey ile Yusuf Bey dedesinin sağladığı imkânlarla özel hocalardan Arapça, Farsça, Fransızca ve fen dersleri alırken Halit Ziya onları geriden seyretmekle yetinmek zorunda kalır. Kendini unutulmuş hisseder. Onların derslerle meşgul olduğu saatlerde bazen Süleyman Bey'in odasına gider ve elinde bir kitapla bir köşeye çömelip onları gözetir.

Bir gün büyükbabası onu elinde kitapla görünce elindekinin ne kitabı olduğu sorar, hikâyeye kitabı olduğunu öğrenince artık okula gitme zamanının geldiğini söyler. Halit Ziya hatırlanmış olmaktan ötürü çok sevinir fakat belli etmez. Büyükbabası odasına doğru yürürken onu da yanında çağırır ve elindeki kitaptan biraz kendisine okumasını ister. Halit Ziya kitaptan biraz okur, sonrasında kitabı büyükbabasına bırakarak odadan çıkar. Fakat artık büyükbabasının okuyucusu olmuştur. Akşamları büyükbabasının misafirleri geldiğinde bir veya iki saat boyunca onlara kitap okur. Dinleyicilerin çoğu vilayetin ileri gelenleridir ve bazen o kadar kalabalık olurlar ki zaten geniş olan odaya fazladan sandalyeler taşınır.

Bu marifeti sayesinde Halit Ziya istediğı kitapları parası büyükbabası tarafından ödenmek üzere İstanbul'dan getirir. Her hafta şehirlerarası mektup veya eşya taşıyan emanetçilerden en güvenilir olanı Kevork'a bir listeyle gider ve büyükbabasının misafirleri önünde okuyamayacağı kitapları da sipariş eder. Hatta öyle ki adını duyduğu her kitabı ister. Fakat bir gün bu akşam okumalarına son verilir ve Halit Ziya da kitap sipariş edemez olur. Yine de hem yaşına göre büyük bir kütüphâne kurmuş hem de edebiyata merak salmış olur. Bir kazancı daha vardır, artık büyükbabasının gözünde dikkate değer bir çocuk olduğunu ispat ettikten sonra okula kaydedilir.

İzmir'de Okul Hayatı

Halit Ziya, İzmir'de iyi eğitim veren Ermeni ve Rum okullarından bahsederken özellikle Aya Fotini Mektebini adeta bir üniversite gibi görür. Böyle birçok iyi okulu övgüyle andıktan sonra kendi okulu İzmir Rüştüyesinin karşısında yer aldığı için en göze çarpanın Alliance Israélite olduğunu söyler. Kendi okulu bu görkemli okulun karşısında utangaç ve küçük kalır. Hatta teneffüs saatlerinde Alliance okulundan yüzlerce öğrenci dışarı taşarken kendi okulundan yalnızca seyrek öğrenci grupları çıkar.

Bu okullardan mezun olanların birkaç dil konuştuğunu, iktisat ve coğrafya bilgileriyle birlikte matematikte de iyi olduklarından iş dünyasına kolayca tutunduklarını söyler. Fakat biraz da onları iğnelemek için Türkçeyi konuşmadıklarını hatta konuşabilseler gibi konuşamıyormuş gibi davrandıklarını ekler.

Buna karşılık, Türklerin erkek çocukları için eğitim veren okullarında toplamı yüzü anca bulan öğrencileri Osmanlı tarihi, Fars grameri, ondalık kesirler gibi basit konuları dört senede günde iki üç satırla öğrenirler. Halit Ziya buradan mezun olan öğrencilerin ne İranlı bir çaycıya dört kelimelik bir cümle kurabileceğini ne de Mısır'da yayımlanan bir gazetenin Arapça fıkrasını anlayabileceğini söyler. Hatta dört işlemi bile öğrenemediklerini belirtir.

Bu sırada Abdülhamid'in gözünden düşerek İzmir valiliğine gönderilen Mithat Paşa okuldaki eksiklikleri fark ederek en azından bir Fransızca dersi verilmesine öncülük eder. Fransızca dersler başlar ancak çoğu ezber nitelikli bu dersler dile hâkimiyeti sağlayamaz. Bunun üzerine Halit Ziya yabancı okula gitmeye karar verir. Bunu önce annesiyle paylaşır sonra da büyükbabası aracılığıyla önce Fransızca öğrenmeye başlar.

Kendini Aşarken

Auguste de Jaba büyükbabasının birlikte çalıştığı bir dava vekilidir. Birçok dil konuşabilen bu adam Halit Ziya'yı yarı Fransızca yarı Türkçe bir konuşma sınavına aldıktan sonra yazıcısı Antuan'ı çağırır ve ondan Halit Ziya'yı çalıştırmasını ister. Antuan, Halit Ziya'dan birkaç yaş büyük, İzmir'in tanınmış bir ailesinin uzaktan akrabası olan fakir bir gençtir. Annesine bakmakla yükümlü olan bu gencin hayallerine gerçekleşme fırsatı tanımayan talihine karşı isyanıyla, ailesine, topluma, insanlığa ve hayata karşı içinde biriktirdiği kinle tanıştıkça Halit Ziya'nın benliğinde de çatlaklar oluşur. Fakat ikisi de neşesinden bir şey yitirmez zira Antuan neşeli biridir. Halit Ziya'yla asla Türkçe konuşmaz, onu kız ve erkek arkadaşlarıyla tanıştırır. Herkesi evinde ağırlar, beraber gülüp eğlenirler.

Bir gün sabah dersinden sonra Jaba, Halit Ziya'ya bir roman çevirisi yapmayı önerir. Ertesi gün de *Les Nuits de la Maison Dorée* kitabıyla gelir. Halit Ziya kendi çevirisini gülünç bulsa da Jaba bunu büyükbabasına gösterir ve Antuan'dan Halit Ziya'yı rahip okulu Mechitariste'ye götürmesini ister. Zira Antuan da oradan mezun olduğu için müdürle tanışıklığı vardır.

Bu sırada hem Jaba hem de Jaba'nın bir arkadaşı olan Doktor Fano bir hafta arayla evlerinde balo verirler ve Halit Ziya bu iki baloya da davet edilir. Halit Ziya bu balolara gider ancak o tarihte bir Türk çocuğunun bir baloda dans etmesinin neredeyse imkânsız olduğunu söyleyerek hep bir kenarda mahzun durduğunu anlatır. Durumunu anlayan çevresindeki insanlar bunu anlayışla karşılar. Fakat bir ara Doktor Fano'nun eşi onu kolundan çekince adeta sürüklenerek dans etmeye başlar. Bir ara yanındaki bir kızın ayağına basınca birilerinin onun hakkında konuştuğunu duyar ve utancından kahrolur.

Mechitariste Okulunda

Halit Ziya çalışmanın ne anlama geldiğini rahip okuluna başlayınca anladığını söyler. İlk haftalarda kendinden küçüklerin bile ondan ne kadar ilerde olduklarını anlayınca kıskançlık buhranları geçirir. Okul müdürü Père Nikolas onu bir süre yatılı almak isteyince ailesi de kabul eder ve böylece sınıftakilere yetişir. Burada cebir, geometri, genel tarih, harita üzerinde şehir, deniz ve nehir saymaktan başka türlü bir coğrafya, fizik, kimya gibi dersler aldığını söyler. İkinci bir yabancı dil için de İtalyanca'yı seçer.

Etrafındaki çocuklardan kendine bir öğrenme hevesi geçtiğini ve hayatında bu kadar gayret ettiği başka bir zaman hatırlamadığını anlatır. Okulda her milletten öğrenci vardır fakat çoğunluğu Katolik Ermeniler oluşturur. Diğer Katolikler dışında bir Alman Musevisi ve kendisi vardır. Bu okulun kendisine sağladığı en büyük faydanın farklı milletlerden öğrencilerin arasında zaman geçirerek kazanılmış olan muaşeret bilgileri olduğunu belirtir. Muaşereti de başkalarının silahlarını tanıyıp kendi silahını ona göre

belirlemek olarak tanımlar. Bunu savunurken de okula gönderilmeyip evde öğrenim gören tanıdık zengin aile çocuklarının hayatın gerekleriyle karşılaşmalarında bocaladıklarını ekler.

Okulda doğrudan doğruya "Frenk" denebilecek çocuklarla beraber mezheplerini ve adlarını değiştirerek Frenkleşen çocuklar da vardır. Halit Ziya, İzmir'de yabancı okula giden üçüncü Türk çocuğudur. İlk ikisi İzmir'de geçici olarak bulunan memur çocukları oldukları için çok dikkat çekmemiştir. Fakat Halit Ziya okuldaki durumunu İsviçre'nin Avrupa'daki durumuna benzetirken okul dışında rahip okuluna gönderildiği için zorbalığa maruz kaldığından yakınır. Torununu papaz okuluna gönderdiği gerekçesiyle büyükbabasına heyetler gönderilir, Voltaire'in *Sezar'ın Ölümü* trajedisinde, *Daniel* adlı İsrail menkıbelerinden bir dramda ve bir komedide rol alırken işlediği günahlar nedeniyle kâfir ilan edilir.

İlk Yazılar

Yatılı geçen aylardan sonra hafifleyen çalışma temposu sayesinde tekrar Türkçe romanlar okumaya ve dergileri takip etmeye başlar. Hatta Fransızca romanlar da okur. Öyle ki Fransızcada ilerledikçe Türkçe roman okumayı bırakır. Bir süre sonra da kendi kendine çeviriler yapmaya başlar ve yaptığı çevirileri İstanbul'daki dergilere gönderir. Düzyazıda devam etmesini söyleyen dostlarına rağmen "*Aşkımın Mezarı*" adlı bir de mensure yani düz şiir yazar ve Muallim Naci'nin etkisi altındaki Tercüman-ı Hakikat dergisine gönderir. Şiirinin Muallim Naci'nin onun yazdıklarını alaya alan bir cümleyle basıldığını görünce öfkeden ne yapacağını bilemez. Fakat Muallim Naci'nin bu ilk sataşması sayesinde sonraki sataşmalara karşı aşılınmış hisseder.

Hayatı Kazanma Zorunluluğu

Lisenin son sınıfında artık bir meslek sahibi olup hayatını kazanmaya başlaması gerektiğini düşünmeye başlar. Avrupa'ya giderek bir üniversitede okumak onun için hayal bile edilemeyecek bir şeydir. İstanbul'daki Hukuk ve Siyaset Bilimi alanlarına hiç ilgi duymaz. Zaten babası abisinin Hukuk bölümünde okuması için yeterince zahmete girdiğinden bunu talep etmeye cesareti de yoktur. Büyükbabası ise amcalarının sorunlarıyla meşguldür ve ona artık kendi ayakları üstünde durması gerektiğini söylemekten de kaçınmaz. O nedenle liseden mezun olmaya yakın büyükbabasına gider ve teşekkür edip elini öper. Amacı ondan bağımsız hareket edebileceğini göstermektir fakat büyükbabası parayı nasıl kazanacağını sorunca ne diyeceğini bilemez.

Kitaplarını almak ve rahiplerle vedalaşmak için okula uğradığında hocalarından Pierre Vassel ona bir kitap listesi verir. İçinde birçok kitap adı bulunan bu listeye bakan Halit Ziya listedeki kitapların tamamının nerdeyse bin frank yani elli altın tutacağını hesap eder. Yine öğretmenlerinden Raymond Péré ona fırsat buldukça felsefe dersi verebileceğini söyler. Fakat Halit Ziya bu sefer de bu dersleri alabilmesi için hocaya ödeyecek parası olmadığını düşünüp kederlenir.

Babasının İstanbul'daki işleri tamamen sonlandırılıp İzmir'de yeni bir dükkân açılır. Halit Ziya da sonunda çaresiz kalarak kendi harçlığını kazanmak için burada işe başlamaya karar verir.

Nevruz

Saplantılı bir şekilde bir dergi çıkarmayı hayal etmeye başlar. Bunu hayatından memnun olmak için gerçekleştirebileceği tek şey olarak görür. Hayalindeki, Mustafa Reşit Bey'in *Şark* dergisine benzeyen bir dergidir.

Bir akşam Menekşelizade Emin Efendi'nin evine davet edilir. Bu ev Abdülhamid'in şerrine uğrayanların sıklıkla misafir olduğu bir evdir ve Emin Efendi Halit Ziya'yı değerli gördüğü insanlarla tanıştırmaktan zevk alır. O akşam Emin Efendi'nin evinde kendisinden birkaç yaş büyük, sarıklı cübbeli bir softa yani medrese öğrencisi görür. Bu medrese öğrencisi Halit Ziya'yı görür görmez birden Fransızca konuşmaya başlar. Halit Ziya şaşkınlıkla donup kalır. Daha sonra bu gencin Manisa'daki demiryolu işçilerinden birine Türkçe dersi verirken Fransızca öğrendiğini, ona iyilik yapmak isteyen birkaç kişi tarafından İzmir'e gönderildiğini, okumaya devam etmek için İzmir'den İstanbul'a gideceğini öğrenir. O gece sabaha kadar uyuyamaz. Onun okumak için İstanbul'a gideceğini düşündükçe kendisinin ne olacağını sorgular.

Sonunda nasıl tanıştığını hatırlayamadığı iki arkadaşı Bıçakçızade Hakkı ve Tevfik Nevzat ile beraber Nevruz dergisini kurarlar. Ancak İzmir'deki matbaa Ziraat Bankasının ilanlarını basmaya ve resmi gazeteyi çıkarmaya anca yetiyordu. Halit Ziya, müsveddeleri her ay Eğitim Bakanlığına bağlı olarak

yayınlanan her şeyi kontrol etmekle yükümlü Encümen-i Teftiş ve Muayene birimine gönderip gerekli izinleri almak, matbaada basılmasını sağlamak ve basıldıktan sonra emanetçiyle İzmir'e göndermek için güvenilebileceği tek kişi olan Fazıl Ubeydullah Efendi'yle anlaşır.

Derginin ilk sayılarında *Demirhane Müdürü* adlı kitabı çevirip parça parça yayımlar. Fakat sonrasında Louis Figuiet'in kitabından aldığı makaleleri "Tuvalet Masası" başlığı altında yayımlamaya başlayınca alay konusu olur. Zira evlerde bir tarağın bile zor bulunabildiği bir zamanda bu başlık altında bir tuvalet masasında olabilecek şeyleri ve nasıl kullanılacaklarını anlatmaktadır.

Aşk ya da Delilik

Bir cuma günü büyükbabasının konağının karşısındaki tekkenin ayin saatinde tam evden çıkmışken beyaz güzel bir eşeğin üzerinde geçen bir kız görür, yanında lalasıyla beraber tekkeye gitmektedir. Sarı saçlarının örtünün altında nasıl dalgalandığını görür görmez ona aşık olur. Sonra onun İstanbul'dan gelen bir memurun kızı olduğunu ve her cuma tekkeye geldiğini öğrenir. Artık cumaları bir kenarda onun geçişini beklemeye başlar. Bir gün yine onun geçişini gördüğü sırada neredeyse heyecandan bayılacak gibi olur ve o sırada oradan geçen bir arkadaşı hâlini görüp onu evine götürür. Eve gelince dayanamayıp birçok mektup yazar ve bunlardan birini kızın babasına gönderir. Sonrasında tekkenin şeyhi Halit Ziya'yı ziyaret eder. Bu ziyaretle Halit Ziya öğrenir ki mektubun sahibi gelip dedesini ziyaret etmiş, mektubu ona okumuş, sonra da beraberce kahkahalar atıp bununla eğlenmişlerdir. Tekkenin şeyhi de cümlesini bir kahkahayla sonlandırınca Halit Ziya yaptığıının ne büyük delilik olduğunu idrak eder ve bu kahkaha önce evi sonra kızın babasının çalıştığı hükümet konağını sonra da bütün İzmir'i doldurur.

Dans

Babasının mağazasında yabancılarla ilgili işlerle uğraşan Musevi bir genç sayesinde yeni arkadaşlıklar edinir. Bu arkadaşlarıyla hemen her konuda rahatça konuşabilir. Hem ticaret, hem Fransa'daki politik ve edebi akımlar hakkında sohbet ederler. Bir gün onlardan İzmir'e gelen bir dans hocasının haberini alır ve yıllar önce baloda başına gelenleri telafi etmek için dans dersi almaya karar verir. Dans hocası, Cezana adlı değişik bir adamdır. Yunan adalarından birinde doğmuş bir Musevidir. Napoli'de, Marsilya'da, Tunus'ta İskenderiye'de, Yafa'da, Beyrut'ta çeşitli işlerle uğraşmış en sonunda da İzmir'e yerleşmiştir.

Halit Ziya onun öğrencilerine özel düzenlediği dans gecelerine katılır. Ancak bu dans gecelerinin kapsamı biraz daha genişler ve kumar oynamak isteyenler de dahil olur. Halit Ziya böyle akşamlarda onu başı açık ve bir frak giymiş hâlde dans ederken gören kumarbaz Türklerin şaşkınlık içinde kaldığını, onun da onlara acıyarak baktığını söyler.

Yeniden İstanbul

Bir gün yine her zamanki gibi mağazadaki boş vakitlerini değerlendirmek için kitap okurken içeri beraber iş yaptıkları bir Alman girer. Onun mağaza sahibinin oğlu olduğunu bildiği için tanışıklıkları vardır, ne okuduğunu sorar. Flaubert'in *Salambo* romanını okuduğunu öğrenince bu sefer de okuduğunu anlayıp anlamadığını sorar. Devamında Flaubert'ten daha başka ne okuduğunu öğrenmek ister. Halit Ziya bildiklerini bir çırpıda söyler ve Alman, yanındaki tercümanı Halit Ziya'nın babasının yanına adeta sürükleyerek çocuğunu İstanbul'a göndermesini telkin eder.

O akşam Halit Ziya bu olanları İzmir Demiryolları idaresinde çalışan Şemi Bey'le paylaşır. Şemi Bey de onu diplomatlığa yakıştırdığını söyleyerek o sırada İzmir'de bulunan Demiryolları genel müdürüyle tanıştırmayı teklif eder. Halit Ziya bu öneriyi kabul eder ancak bahsi geçen müdür onu görür görmez birazcık Fransızca bilen herkesin diplomat olmak isteyeşinden dem vurarak onu üstü kapalı bir şekilde küçümser. Halit Ziya bu müdürün odasından çıkar ama aklında Alman tüccarın sözleri vardır. Babası da bu sözlerden etkilendiğinden Halit Ziya bir hafta sonra cebinde bir sürü tavsiye mektubuyla beraber İstanbul'a doğru yola çıkar.

Hayal Kırıklığı

İstanbul'a geldiğinde her şeyi hatırladığından daha çürümüş, küçülmüş ve çirkinleşmiş hâlde bulur. Özellikle Bâbıâli Caddesi'ne gittiğinde hayallerinde canlandırdığı kütüphaneleri ve büyük yayınevlerini göremeyince her şeye daha da yabancılaşır.

Bir gün *Tercüman-i Hakikat* matbaasına gider ve Muallim Naci'nin odasına girer. Ahmet Mithat Efendi'nin *Tercüman-i Hakikat* gazetesinin ve birçok kitabın böylesine pasaklı ve ufacak bir yerde yazılıyor oluşu onu derinden sarsar. Bütün yayıncılık dünyası gözündeki ihtişamını yitirir. Fakat Muallim Naci'nin güleç yüzü şiirini küçümseyen cümlesini ona unutturur.

Bu hayal kırıklıkları öteden beri adını sürekli duyduğu Sarafim Kırathânesine gidince daha da katmerlenir. Burayı hep geniş salonları ağızına kadar kitaplarla dolu şekilde hayal etmiştir ancak arkadaşı Abdülhalim Memduh'un bir gün onu buraya getirmesiyle bu hayali de parçalanır. Daracık bir kapıdan içeri girer ve içerde çaylarını içen tek tük müşterilerle eski gazete yığınlarından başka bir şey bulamaz.

Bu hayal kırıklıklarına karşılık tek bir şey onu umutlandırır; Ebüzziya Tevfik Bey ve matbaası. Galata'nın eski bir taş hanındaki bu matbaayı güzel bir sanat yuvası gibi görür. Ebüzziya Tevfik Bey de onu nazik bir şekilde karşılar ve yazılarından örnekler ister. Halit Ziya bunun üzerine yazmak istediği bilgi içerikli kitapçıklardan bahseder fakat hiçbirini yazma fırsatı bulamaz.

Bir Girişim

Evinde misafir kaldığı abisi Hukuk Fakültesinin son sınavlarına hazırlanırken Halit Ziya Türkçe bir Fransız edebiyatı tarihi yazmaya karar verir. Abdülhalim Memduh da bu fikre sıcak bakınca beraber Arakel Efendi'ye giderler. Arakel Efendi'yle anlaştıktan sonra Halit Ziya kendisine ayrılan odada yere serilmiş seccadenin üzerine uzanıp işe koyulur ve yazdığı müsveddeleri Arakel Efendi'ye bırakır. Getirdiklerinin bir girişten ibaret olduğunu, gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra basılabileceklerini bildirir. Arakel Efendi hemen ödemeyi yapar. Halit Ziya bu noktada kitapçıların ödeme işinde bu kadar acele davranır ve düzeltmeleri yapmadan kitabı bastırır. Fakat Arakel Efendi şartları uygulama konusunda da acele davranır ve düzeltmeleri yapmadan kitabı bastırır. Halit Ziya İzmir'e döndüğünde elinde düzeltme yapılacak taslakları değil kitabı bulur. Arakel Efendi bastığı kitabın verdiği ücretin karşılığını aşmaması için özen göstermiş ve yazılanların büyük bir kısmını çıkarmıştır. Halit Ziya tek teselliyi kitabın Ebüzziya Matbaasında Ebüzziya Efendi'nin zevkiyle basılmış oluşunda bulur.

Gerçekler Hayalleri Elerken

Halit Ziya diplomat olma hayaliyle önce Hazine-i Hassa Bakanı Agop Paşa'yı Taksim'deki evinde ziyaret eder. Uşak onu içeri aldıktan sonra bir süre bekleme odasında bekletilir ve Agop Paşa gelince ondan hemen tavsiye mektubunu ister. Uzun mektubu okuyup büyükbabasını, babasını ve amcasını sorar sonra da onun bir diplomat olabileceğini fakat kendisinin buna taraftar olmadığını belirtir. Tüccar bir aileden geldiğini, aile mesleğinde ilerlemesi gerektiğini çünkü ülkenin daha çok tüccara ihtiyacı olduğunu söyler.

Halit Ziya duyduklarından etkilenir ve hemen İzmir'e geri dönmeyi düşünür ancak babasının mağazasındaki kokuları hatırlayınca vazgeçer. Bu sefer Vaniköyü'ndeki Eğitim Bakanı Mansurizade Mustafa Paşa'yı ziyaret eder. Paşa, bahçesinde misafirleriyle ettiği sohbeti yarıda kesip kendisine verilen tavsiye mektubunu okur ve Halit Ziya'yla ailesi hakkında sohbet eder. Sonrasında onu Paris'te uzun yıllar elçi olarak çalışmış Ziya Paşa'ya yönlendirir ve Ziya Paşa da perşembe günü gelip işe başlamasını söyler. Fakat perşembe gününe kadar vekiller azledildiği, Mustafa Paşa bakanlıktan ayrıldığı ve annesinin hasta olduğunu bildiren bir telgraf onu geri çağırdığı için İzmir'e dönmek zorunda kalır.

Kerim Sabit

İstanbul'da bulunduğu sırada birçok yazar ve şairle tanışır fakat aralarında yalnız bir isim aklında kalır: Kerim Sabit. Dışişlerinde memur olan bu genç adam şiir kitabı henüz basılmış olan bir şairdir. Fakat yazdığı kitap ağır eleştiriler toplamaktadır ve bu eleştirilerin en büyük kaynağı edebiyat çevrelerinde bir zorbadan farksız olan Muallim Naci'dir. Gazel söylemede usta olan Muallim Naci, ilhamı yalnızca Doğu'dan ve divan edebiyatından alır. Namık Kemal'e doğrudan dil uzatmadığı için ondan ilham alan gençlere sataşır.

Bir gün Kerim Sabit tanımadığı bir adamla beraber Halit Ziya'yı bir birahâneye çağırır. Üçü bir masaya geçerler ve Halit Ziya, Kerim Sabit'in yanındaki adamı Muallim Naci'nin kendisine sataşmasından korktuğu için yazdığı şiirlerin kafiyesine bakması amacıyla davet ettiğini anlar. Zamanın edebi eleştirelliği şiirde vezin ve kafiye, düzyazıda ise kelime ve söz dizimiyle sınırlı olduğu için anlatılan fikir ve duygularla ilgilenilmemektedir. Kerim Sabit şiir kitabını karşısında oturan adama okurken Halit Ziya

da adamı inceler ve onun Farsça veya Arapça konuşulan bir yerden geldiğini düşünür. Mesleği hakkında kendi kendine tahminlerde bulunur. Adamsa kitabın bitimine kadar şiirlerden çok boşalan kadehini doldurmak için gelip giden garsonlarla ilgilenir ve sonunda Kerim Sabit kitaptaki tüm şiirleri okumayı tamamlayıp sataşmaya sebep olacak bir şey olup olmadığını sorunca da sadece başını sallayarak cevap verir. Halit Ziya ise bu geceyi hafızasına bir mide bulantısıyla kaydeder.

İzmir'e Dönüş

Halit Ziya, İzmir'e geri dönmeden önce çocukluk yıllarını geçirdiği semtler arasında yürüyerek geçmiş yad eder. Eski evlerinin çevresinde defalarca dolaşır hatta kapıyı tıklatıp derdini anlatıp içeriye gezmeyi bile düşünür ama cesaret edemez. İzmir'e döndüğünde eğitim müdürü tarafından ortaokulda Fransızca öğretmenliğine tayin edildiğini öğrenir. Artık on sekiz yaşında bir öğretmendir. Amcası Sadık onun artık yetişkin biri olduğunu düşünerek vereceği bir ziyafetin tüm hazırlıklarını onun yapmasını ister. Kırk elli kişilik ziyafet çok iyi geçer ve iki gün sonra sabah saatlerinde amcası odasına girip onu uyandırarak Osmanlı Bankası'ndan İstefan Nubar'la görüşmesi gerektiğini söyler. Halit Ziya bankaya bir tercüme işi çıktığını düşünerek gider ancak kısa bir süre içinde bankanın Alman ve İngiliz müdürleriyle tanışır ve muhasebeci olarak işe alınır. Okuldaki ders saatleriyle uyumlu olması için kolaylık da yapılır. Böylece artık okulda öğretmen bankada muhasebecidir.

Hizmet

İzmir'de yeni bir şeyler yapma cesaretini gösteren ilk kişi Vali Hacı Naşit Paşa'dır. Abdülhamid'in tahakkümü taşırayı İstanbul gibi etkisi altına alamadığından hükümet konağında bir balo düzenler ve Halit Ziya onunla bu baloda tanışır. Hatta o an başı açık ve frak giymiş gencecik birinin valiyle karşılıklı konuşmasına şaşırır olur. Fakat Halit Ziya o gecedeki feyz alarak artık İzmir'deki tüm balolara katılır.

Bir diğer vali olan Halil Rifat Paşa da yeniliklere açık biridir ve resmi gazete dışında bir gazete kurulmasına öncülük eder. Tefik Nevzat'la Halit Ziya bu işten sorumlu kişiler olarak seçilir. Böylece Hizmet gazetesi birisi yazarlara diğeri misafirlere ayrılmış iki odalık küçücük bir merkezde kurulur. Halit Ziya artık okulda öğretmen, bankada muhasebeci, gazetede yazardır.

Yazıların çoğu Tefik Nevzat'tan çok Halit Ziya'nın sorumluluğunda kalır. O da özdeyişler, fıkralar, fen ve edebiyata ait makalelerle biraz da siyasetle ilgili yazılar yazar. Bunların tamamını zevkle yapar ancak gazeteyi mesleki meraklarından dolayı alanlar da olduğu için İzmir'de gerçekleştirilen tüm ticari işlemleri gösteren istatistikleri de tutmak zorunda kalır ve bunu yapmak adeta bir kâbusa döner. Bir hafta içinde gelmiş ve işlem görmüş ne kadar mahsul varsa hepsini detaylıca yazar. Bunlar her hafta değiştiği için sabit bir çerçeve içine de bir türlü alınamaz. Bu iş Halit Ziya'yı o kadar sıkır ve yorar ki yıllar sonra bile geceleri kâbuslarında kendini bu listeleri hazırlarken görür.

Bunların dışında yine *Hizmet* için bir yazı sorumluluğu daha vardır ki bu, içlerinde en sevdiğidir. Hayalinde hep büyük bir roman yazma fikri vardır. Büyük bir aşkın kurbanı olmuş bir genç kız hayal eder. Yazdıkları *Sefile* adıyla ilk sayıdan itibaren basılır, ayrıca yine ilk sayıdan itibaren yazmış olduğu mensur şiirler de ikişer tane basılır. Ancak mensur şiir fikrinin ne kadar yenilikçi olduğunun farkına, dönemin bağnaz edebiyatçıların saldırısına uğrayana dek varmaz. Onlara göre bir yazının şiir olabilmesi için kafiyeli olması şarttır ve Halit Ziya'nın yaptığı şey dine karşı edilmiş bir küfür gibidir. Fakat Halit Ziya öğrencilerin kendisini takdir ettiğini öğrendikçe bunlara katlanma cesareti bulur.

Bir gün onu eleştiren bir öğretmen bir öğrencisini çağırıp derste yazdığı şiiri yazdığı kağıdı ister. Amacı Halit Ziya'ya lise öğrencilerinin bile bu işi ondan daha iyi yaptığını göstermektir. Çocuk utana sıkıla kağıdı ona uzatır, o da Halit Ziya'ya verir. Halit Ziya elindeki kağıda bakarken öğretmen arkadaşı da çocuğun yazdığı şiiri övmektedir. Halit Ziya çocuğun yalvaran bakışlarını görünce sesini çıkarmaz fakat elindeki kağıtta yazan onun mensur şiirlerinden birinin kopyasıdır. Çocuğu gülümseyerek tebrik eder. Meslektaş bilmesede o, zaferin kendine ait olduğunu bilmektedir.

İkinci zafer *Hizmet*'i saygılarından dolayı her hafta kendisine gönderdikleri Rezaizade Mahmut Ekrem'in gazeteye yazdığı övgü dolu mektupla gelir. Rezaizade de mensur şiirlerden çok hoşlanmıştır. Halit Ziya bundan cesaret bularak onunla mektuplaşmaya başlar. Rezaizade bir mektubunda *Sefile*'yi kitap olarak bastırmayı önerir ve dosyayı kendisine göndermesini ister. Halit Ziya yazdıklarının bir gazetede tefrika edilmesinin Encümen-i Teftiş ve Muayene memurlarını etkileyeceğini düşünerek gazeteden o kısımları keserek İstanbul'a gönderir. Fakat uzun bir bekleme sonunda dosyası İslam dinine aykırı olduğu gerekçesiyle iade edilir. Yalancı bir aşkın kurbanı olan genç bir kızın hikâyesinin

anlatıldığı bu çalışmasında İslam'a uygun olmayan şeyin ne olduğunu bir türlü anlayamaz. Ancak tefrikaların, yoksunluk içinde yaşayan kimseler için şehvet uyandırma ihtimali olan kısımlarının yıprandığını görünce yazdıklarının kişisel zevk için defalarca okunduğunu düşünür.

Başka Hikâyeler ve Maceraları

Sefile'nin ardından başka hikâyeler de tefrika etmeye başlar. *Nemide* hikâyesi isminin uydurma olduğu gerekçesiyle saldırıya uğrar. Halit Ziya bunu sözlükle çürütür. Zira sözlüğe göre nemide "yeni ümit" anlamına gelmektedir ve hikâyede de bu anlamıyla kullanılmaktadır.

Yazdığı bir diğer hikâye *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* bitmek üzereyken İstanbul'dan, Abdülhalim Memduh'tan kendisini uyarıcı bir mektup alır. Arkadaşı yazdıklarına bakarak ona çıldırıp çıldırmadığını sormakta ve eğer kendisini öldürmek istiyorsa başına bir kurşun sıkmasının daha kolay bir yol olacağını adeta haykırmaktadır. Halit Ziya bunları okuyunca yazdıklarına tekrar bakar ve nasıl göze çarpmadığına şaşır zira aksi takdirde sürgün edileceğinden emindir.

Bir diğer hikâyesi *Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası* ise İkdam muhabiri Ali Kemal tarafından intihalle suçlanır. Halit Ziya, Hüseyin Cahit Yalçın tarafından intihal yaptığı ispat edilen Ali Kemal'in öfkeden deliye döndüğünü, bu yüzden de hıncını kendisinden çıkarmak için uğraştığını ancak kendisinin buna izin vermediğini aktarır. *Sabah* gazetesinin bir sayfasını şiddetli bir yazıyla doldurarak Ali Kemal'e çok sert bir cevap verir.

Abdülhalim Memduh'tan gelen mektuptan haberi olan Şemi Bey bir gün ona üzerinde çalıştığı yeni bir hikâyeye olup olmadığını sorar. Halit Ziya bu sorunun gizli bir niyetle sorulduğunu hissederek iki roman hazırladığını söyler; *Deli ve Dayda*. Şemi Bey bu sefer deli adının tehlikelerinden korkup korkmadığını sorar ve Abdülhamid'ten önceki sultan olan Murat'ın deli olduğu için tahttan indirilişini ima edeceği konusunda uyarıda bulunur. Halit Ziya bu durumda *Dayda*'yı kullanacağını söyler. Şemi Bey onun ne anlama geldiğini sorar. Halit Ziya bu ismi kendisinin uydurduğunu, uydurma bir ülkedeki bir sultanın yatağına aldığı genç kızlardan birinin adı olduğunu ve bu kızın bu sultanı öldürmeye yeltendiğini anlatmaya başlayınca Şemi Bey bunun daha da kötü olduğunu, zira Abdülhamid'in bir sürü genç kızla beraber olduğunu ima edeceğini, dahası onun suikast korkularını depreştireceğini belirtir. Halit Ziya sonunda gazetede köşesini başkasına devretmeye karar verir.

İzmir'de Canlanan İstanbul Hatıraları

Bankadaki tek Türk çalışan olarak tüm çalışanların iyi geçindiği tek kişi kendisidir. Örneğin, Katoliklerle Rumlar arasında mezhep soğukluğu varken kendisi böyle bir şeye hiç maruz kalmaz. Her iki grupta, özellikle de Rumlarla yakın arkadaşlıklar kurar. Onların davetlerine katılır, beraber tiyatrolara giderler. Bir gün, bir Türk operet kumpanyasının İzmir'e geleceğini bu arkadaşlarından öğrenir ve Türk bir operet kumpanyasının var olduğuna inanamayarak önce karşı çıkar. Fakat bir süre sonra gerçekten de Benliyan Efendi'nin idaresinde bir kumpanya İzmir'e gelir ve Türk tiyatrosunun kurucularından Güllü Agop'un çevirdiği Fransız operetlerini ve Osmanlı'da opera ve operetin öncülerinden Dikran Çuhacıyan'ın *Leblebici Horhor*, *Arif'in Hilesi* ve *Köse Kâhya* adlı üç operetini sergiler. Halit Ziya bu operetlerle İstanbul'da Gedikpaşa Tiyatrosuna gittiği o heyecanlı akşamlara, çocukluğuna geri döner.

Bir Çeviri İşi

Halit Ziya bir akşam İzmir'deki yabancı dostları tarafından her konuda bir şeyler bilmesinden dolayı kendisine "un peu de tout" yani "her şeyden biraz" lakabı takılan Mehmet Şevket Efendi'yi kumpanyadaki oyuncuların biriyle yan yana görünce şaşırarak selam verir ve sohbet başlar. Mehmet Efendi onun edebiyatla ilgili olduğundan bahsettiğinde yanındaki oyuncu dayanamayıp önce Fransızca bilip bilmediğini sonra da *La Mascotte* adlı Fransızca bir opereti onlar için çevirip çeviremeyeceğini sorar. Halit Ziya primadonnanın Virgini Karakaşyan olacağını öğrenince hemen bu işe talip olur. Zira operetlerde gördüğünden beri ona hayranlık beslemektedir. Sonunda üç gün sonra oyuncuyla buluşma sözü alarak ayrılır.

Kendine çeviriyi üç günde tamamlayacağına söz verir. Bu sürede sıkı çalışarak çeviriyi gerçekten de tamamlar. Üç gün sonunda buluştuklarında oyuncu arkadaşı onu Virgini'nin kaldığı yere götürür. Ardından konuşma ve kahkaha sesleri yükselen kapıdan içeri girdiklerinde Halit Ziya, hayranlık beslediği kadını sigara dumanları içinde düşündüğünden çok başka şekilde, daha yaşlı ve yıpranmış olarak karşısında bulur. Yaşadığı büyük bir hayal kırıklığıdır. Fakat çeviriyi cebinden çıkardığında herkes şaşırıp kalır. Virgini Fransızca metinden cümleler okur ardından Halit Ziya yaptığı çevirideki

karşılıklarını. Böylece çevirinin gerçekten de bittiğine herkes ikna olur. Birden alkışlar patlar. Fakat operet Virgini'nin ayrılması sebebiyle sahnelenemez.

Annenin Ölümü

İzmir'e dönme sebeplerinden biri olan annesinin hastalığı hafife alınacak bir şey değildir. Doktorların önerisi üzerine İzmir'in en güneşli ve ılık yeri olan Karşıyaka'da onun için ayrı bir ev açılır. Halit Ziya da annesiyle birlikte oraya yerleşir ve annesini asıl rahatsız eden şeyin babasının ailesiyle, onların muhitinde yaşamak olduğunu düşünür. Zira onların arasında yaşarken her şeyden başka bir anlam çıkarmasına sebep olan aşırı bir alınganlık geliştirmiştir. Halit Ziya annesiyle beraber ne zaman onun ailesini ziyarete gitse annesinin neşesinin yerine geldiğini ancak oradan ayrıldıktan sonra yine eskisi gibi hastalıklı bir hâle büründüğünü fark eder. Zamanla bu hâl o kadar ağırlaşır ki yataktan çıkamaz duruma gelir. Hatta Halit Ziya sırf annesini öyle görmekten usandığı için akşamları eve bile gitmek istemez. Bir gece hayatında ilk defa eve sarhoş gelir. Babası onu o hâlde görünce merhametle bir odaya taşır ve yatırır. Halit Ziya işte o zaman henüz ölmemiş annesinin yasını bağıra bağıra ağlayarak tutar.

Din Düşmanlığı Suçlaması

Halit Ziya bir Katolik okulunda okuduğu için çevresi tarafından daima kınanır. Fakat gümrük başkâtibi kınamalarını açıkça alaya dönüştürür. Bir Ramazan gecesi Halit Ziya'yı gördüğünde ona "Bonjour, mösyö" diyerek yine onunla alaya hazırlanınca bu sefer Halit Ziya dayanamaz ve sert bir karşılık verir. Sonrasında da gazetede bu adamın tarifine uygun bir kişi üzerine bir fıkra yazar.

Fakat her saldırı bu kadar masum değildir. Bir gün Hisar Camii'nde büyükbabasının iftar sofralarından eksik olmayan bir hocanın vaazını dinlerken hoca onu kalabalık arasında görür ve aniden Avrupalıları taklit edenlerden, onların yazdıklarından başka şey okumayanlardan bahsetmeye başlar. Konuşmasını kınamayla bitirir.

Halit Ziya duydukları karşısında hırslanır ancak camide bir karşılık veremeyeceğinin de farkındadır. Hocanın akşamları Hatuniye Medresesinde zaman geçirdiğini bildiği için kalkıp oraya gider. Hoca etrafındakilerle bir sohbete giriştikten sonra ona dönüp daha sonra hatırlamakta güçlük çektiği çok ağır sözler eder. Aklında kalan tek şey hocanın sararıp bozaran suratıdır.

Birkaç gün sonra, henüz annesi vefat etmemişken bir gece yarısı Tefik Nevzat eve gelir ve ona birkaç kişi tarafından mahkemeye verildiğini haber verir. Bu kişiler Halit Ziya'nın Hisar Camii'nde kendisine Avrupalılar peygamberimiz hakkında ne düşünür sorusuna hakarete varacak cinsten bir cevap verdiğini iddia etmektedirler. Gerçekten de birisi Halit Ziya'ya böyle bir soru sormuştur ancak verdiğini söyledikleri cevap onun verdiği cevap değildir. Hâkim, resimli bir dergi olan *Şehbal*'i çıkarmış olan Sadullah Bey'in aydın düşünceli babası olduğu için bu davadan sürgüne gitmeden kurtulur.

Yeni Bir Düzen

Annesinin ölümünün ardından Süleyman Bey'in Göztepe'deki köşküne gider. Orada Süleyman Bey'in balık tutma merakına eşlik eden bir Hollandalı sayesinde İskandinav edebiyatıyla tanışır. Bir yandan da annesinin vefatı üzerine yazmakta olduğu *Mezardan Sesler* adlı romanını bitirir. Böylece annesinin yasını da edebiyatla tutmuş olur.

Süleyman Bey İzmir'i terk edip İstanbul'a gitme kararı alınca o da Karataş'ta bir ev kiralar, aile evleriyle bağıni koparıp iki arkadaşı ve Dilhoş Dadi'yla beraber oraya yerleşir. Ev arkadaşlarından biri Tefik Nevzat, diğeri de ortaokuldan arkadaşı Ali Galip'tir. Bu sırada bedel ödeyerek iki ay askerlik yapar. Bu süre boyunca okula, bankaya ve gazeteye üzerinde bir üniformayla gidip gelirken gereken zamanlarda talimlere katılır.

Muallim Naci'ye İsyen

Muallim Naci'nin Rezaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit gibi yenilikçi gençlere olan düşmanlığı Halit Ziya'yı bu duruma isyan eden bir seri makale yazmaya iter. Makaleler İstanbul'daki gençler tarafından takdir edilir. Ancak Muallim Naci bir süre cevap vermez. Sonunda cevaben uzun bir şiir yazar. Şiirinde ince bir dille onu alaya alır. Bu sefer İstanbullu genç şairler Muallim Naci'ye ve onun etrafındakilere sataşan şiirler yazıp *Hizmet* dergisine gönderir ve imzalarını da isimlerinin başına "Muallim" koyarak atarlar. Muallim Naci bu sefer cevap vermez ve her şey güzel bir şaka olarak kalır.

Hizmet Güzelleşir

İzmir Valisi Halil Rifat Yıldız Sarayı'ndan *Hizmet* için bütçe talep eder ve Saray beklenmeyen bir şey yapıp merkezden uzakta çıkan bu gazeteye ödeme yapar. Bunun üzerine gazete hükümet konağı karşısında geniş bir daireye taşınır.

Evlilik

Üç gencin yaşadığı Karataş'taki evde üç taraftan gelen aile baskıları şiddetle hissedilir. Halit Ziya ne zaman aile evlerinden birini ziyaret etse hep evlenmesi yönünde şeyler duyar. Bir akşamdan sonra özellikle ailenin kadınlarının sorduğu soruları o da kendi kendine sormaya başlar. O akşam Ahmet Celâdet, Tevfik Nevzat ve adını vermediği bir dostuyla eğlenmeye gider. Bir ara adını vermediği dostu orada olmayan bir başka dostları hakkında ileri geri konuşunca Halit Ziya onu susturmaya çalışır ve dostu aniden masayı dağıtıp ona saldırır. Sonrasında Tevfik Nevzat ve Ahmet Celâdet onu korumak için bir arabaya bindirip eve gönderirler. Halit Ziya yıllarca dost bildiği birinin bir sarhoşluk anında kendisini öldürecek noktaya gelişle dostluk kavramını sorgulamaya başlar ve ertesi gün aile evine gidip evlenmeye karar verdiğini bildirir.

Ailenin kadınları aylar boyunca onu çeşit çeşit adayla tanıştırır fakat o hiçbirini istemez. Bir gün Göztepe'deki köşkte misafirken pencereden baktığı sırada bahçede bir kızın dolaştığını görür ve aşık olur. Hemen ailenin kadınlarına haber verir ancak kızın ailesi kızlarının sağlığının evlenmeye müsait olmadığını, İstanbul'da bir sene geçirdikten sonra bunun mümkün olabileceğini bildirir. Halit Ziya bunu hemen kabul eder ve beklemeye razı olur. Bir yıl sonunda aşık olduğu kıza kavuşur.

Paris

Bir gün amcası Sadık, 1889 yılının Paris Sergisi'ne katılmak istediğini ve en az iki ay sürecek bu seyahatte eğer ona arkadaşlık ederse tüm masraflarını karşılayacağını söyleyince Halit Ziya bu teklifi sevinçle kabul eder. Deniz yoluyla Pire'ye, Atina'ya, Sicilya'ya uğrayıp, Messina ve Palermo'da kalıp Napoli'ye geçerler sonrasında da İsviçre'ye varırlar. Oradan da Paris'e ulaşırlar. Bütün seyahat planını Halit Ziya hazırlar ve amcası sonunda onun usta bir rehber olduğuna ikna olur.

Felaketler

Halit Ziya dört yıl içinde çeşitli felaketlerle baş başa kalır. İlkinde Süleyman Bey ve birkaç arkadaşı İstanbul'da gizli bir örgüte katıldıkları bahanesiyle sürgüne gönderilir. Ardından, eşinin kız kardeşi henüz on beş yaşındayken hastalanır ve ölür. Onun ölümünü büyükbabasının ölümü izler. Babasının ölümü üzerine bir valinin araya girmesiyle Süleyman Bey'in İzmir'e gelmesine izin verilir. Bir gün Halit Ziya bankada çalışırken yanında aniden büyükbabasının eski çıraklarından birini görür, Süleyman Bey'in yaralandığını haber vermek için gelmiştir. Fakat hastaneye gittiklerinde Süleyman Bey'in ölüsüyle karşılaşır. Süleyman Bey şakağına sıkığı bir kurşunla intihar etmiştir. Sonrasında ilk çocuğu Vedide'yi kaybeder ve bunun acısıyla hastalanan eşini tedavi olması için İstanbul'a göndermek zorunda kalır. Aylarını adeta işkence içinde bekleyerek geçirir. Tüm bunlar sonunda onu İzmir'den uzaklaştırır ve içinde şiddetli bir gitme arzusu duymaya başlar.

Okulda Huzursuzluk

Bu sırada eğitim müdürü değişir ve yeni müdür Emrullah Efendi olur. Emrullah Efendi ilk iş olarak okulun müdürü Abdurrahman Efendi'nin yerine İstanbul'dan Abdi Bey adında birini getirir. Abdurrahman Efendi kendi çabasıyla okulun yapımını sağlamış, öğretmenler heyeti oluşturmuş, okulu beş yıllıktan yedi yıllığa, gündüzlüden yatılıya geçirmiştir. Gerektiğinde, her türlü yeniliğe karşı çıkan bütün şehre karşı mücadele etmiştir. Halit Ziya onun gidişine bu nedenle çok üzülür. Ancak yeni müdür nedeniyle gerçekleşen ilk çatışma ondan kaynaklanmaz. Bir gün gazetedeleyen kapısı çalınır ve yeni müdürle beraber İstanbul'dan getirilen dört öğretmeni karşısında bulur. Genç öğretmenler müdürün baskıcı tutumundan şikayetçidir ve Halit Ziya'yı hâkem tayin etmişlerdir. Halit Ziya onları dinledikten sonra okul müdürüyle de eğitim müdürüyle de konuşur ancak her dinlediğini kendince haklı bulur. Yine de anlaşma sağlanmasına yardımcı olur fakat okuldaki geçimsizlik havası hiçbir zaman yok olmaz.

Bankada Huzursuzluk

Bir gün İstanbul'dan gelen Weber adlı bir müfettiş işini öyle bir katılıkla yapar ki bankadaki iki müdür de istifa eder ve Weber müdür tayin edilir. Bu durumdan en çok Halit Ziya etkilenir. Zira yeni müdür ona

ticaret mahkemesinde görülecek önemli bir davayla ilgili bir dosyayı çevirmesini emreder. O ana kadar bankada hiç emir kipi duymamış olan Halit Ziya üzüntüyle odasından dışarı çıkar ve hiç anlamadığı bir alan olan hukukla ilgili çeviriyi yapamamaktan korkar. Bir sayfayı zar zor çevirip örnek olması için müdüre götürür ve uzmanı olmadığı bu işi yapmaktan çekindiğini ifade eder. Müdürse sadece dosyayı bırakmasını emreder. Birkaç gün sonra da hazırlanmış olduğu çeviriyi alaylı bir dille ona gösterip kontrol etmesini ister. Kontrol sonrasında çevirinin onunkine benzemediğini ima edince Halit Ziya dayanamaz ve ters bir cevap verir. Müdürün tercümeyi çok önceden elli lira karşılığında Rum bir dava vekiline yaptırdığını biliyordur ve kendisinin henüz yirmi dört yaşında hukukla hiç ilgisi olmayan basit bir tercüman ve muhasebeci olduğunu, o tercümana verilen ücretin kendi maaşının beş katı olduğunu ama on katı kendisine ödense yine de o tercümeyi yapamayacağını çünkü bunun bir uzmanlık alanı olduğunu söyleyip istifa eder. O tarihte İzmir'de bankada çalışan tek Türk o olduğu için eşi bunu öğrendiğinde ona öyle bir bakar ki Halit Ziya kendi kendine yaptığıının delilik olduğunu düşünür.

Edebiyat Tarihi

Halit Ziya bu buhranlı yıllarda yazıyla olan bağı koparmaz. Edebiyat tarihine yönelir ve genel bir edebiyat tarihi üzerine yoğunlaşır. Yazdıklarının bir kısmı *Hizmette* tefrika edilir. İbrani ve Sanskrit edebiyatlarına dair yazdıkları en düzenli yazılarıdır. Sonrasında, Eski Yunan mitolojisi, İsrail rivayetleri ve hatta Finlandiya mitolojisi ve Hıristiyanlık arasında benzerlikler keşfeder. Ancak Doğu edebiyatında zihnini en meşgul eden Arap edebiyatı olur. Hatta *Kuran-ı Kerim*'i bir ders işler gibi aslıyla Türkçe ve Fransızca tercümelemleri arasında karşılaştırma yaparak inceler ve Sami dinleriyle en eski inanç sistemleri arasındaki ilişkiyi keşfedecek araştırmaların yapılması gerektiğini düşünür.

Tercüme

Halit Ziya tercüme işinde aslına sadık kalarak yazarın üslubunu da tercüme edilen dile aktarma yanlısıdır. Öyle ki Pierre Loti'yi, Emile Zola'yı veya Paul Bourget'i Türkçede okuyan kişi onların üslubunu ayırt edebilmelidir. Bu tercümelemlerde dil ustaları tarafından söz dizimi ve daha birçok bakımdan hatalar tespit edilse bile Halit Ziya için önemli olan, metnin aslıyla simetrik bir düzlemde bulunmasıdır. O nedenle Şemsettin Sami'nin *Sefiller* çevirisi herkesçe ayıplansa da onu takdir eder ve kendisi de bazı tercümelemler yapar. Ebüzziya Efendi bunları basmak isteyince çalışmalarını ona gönderir ancak Encümen-i Teftiş ve Muayene bu tercümelemleri uygunsuz bularak o kadar değiştirir ki Ebüzziya Efendi müsveddeleri İzmir'e geri göndermek yerine onları toparlayıp basılacak hâle getirecek bir gence teslim eder. Bu gencin çalışmaları sonucu iki cilt çeviri basılır ancak o kadar hatayla doludur ki Halit Ziya kitapları görünce ağlamaktan kendini alamaz. Sonrasında iki cilt daha çıkar ancak kitapları İstanbul'da basılırken kendisinin İzmir'de olmasının uygun olmadığını düşünüp İzmir'de kalmamak için kendine bir sebep bulur.

Yeni Yazarlar

Bir gün İstanbul'dan gelen postayla Abdullah Cevdet'in *Türbe-i Masumiyet* şiir kitabını keşfeder. Sonrasında Samipaşazade Sezai'den gelen *Küçük Şeyler* kitabını okur, bu kitap ülkenin edebi geleceğine dair umutlarını yeşertir. Onu asıl etkileyense yine bir İstanbul postasıyla gelen mektuptur. Mektupta *Düşmüş* adlı bir hikâyenin müsveddeleri de vardır. Halit Ziya, bu hikâyeyi şaşkınlık içinde okur. Zira hikâyeye, tercüme etmeye çalıştığı Batılı eserleri andırmaktadır. Daha sonra *Hizmette* yayımladığı bu hikâyeye Mehmet Rauf'a aittir ve onunla arkadaşlığı bu şekilde başlar.

Yeni İş

Kastamonu'dan İzmir'e tayin edilen Vali Abdurrahman Paşa İzmir'de çok kalmasa da Halit Ziya'nın hayatında etkili bir figüre dönüşür. Mektupçusu Hazım Bey, örf ve âdetlere bağlı bir kişi olmasıyla birlikte yeniliklere de meraklı bir kişidir ve Halit Ziya'dan Fransızcasını iletirmek için tavsiye ister. Halit Ziya ona kitap tavsiyelerinde bulunur ve bu şekilde görüşürlerken Hazım Bey valinin Halit Ziya için planları olduğunu söyler. Vilâyette birden fazla kimliği bulunan farklı uyruklardan Hıristiyan tebaa vardır; örneğin, Rumların çoğu gerektiğinde Yunan kimliğine sarılabilmektedir. Bu durumda kimin hangi uyruğa tabi olduğunu düzenleyecek birine ihtiyaç duyulur. Halit Ziya bankadan istifa ederken aklında bu iş vardır. Ancak göreve başlar başlamaz istifa ettiğine pişman olur. Zira bir kişiyle paylaştığı çalışma odası küçük ve bakımsız bir yerdir. Üstelik maaşını da almakta zorluk çeker. Fakat bir gün İstanbul'dan gelen telgrafla her şey değişir. Osmanlı'nın borçlarına karşılık tütün üzerindeki haklarını devrettiği Fransız Reji idaresinin genel müdürünün başkâtipliği teklif edilmektedir.

İstanbul

İzmir'den ayrılmadan önce hatıralarının olduğu her yeri teker teker dolaşır ve hem hatıralarıyla hem de hatıralarının geçtiği mekânlarla vedalaşır. Sonrasında da ailesiyle birlikte İstanbul'a doğru yola çıkar. İstanbul'a vardıklarında geceyi eşinin Reji'de çalışan dayısı Sait Bey'in evinde geçirirler, ertesi gün de kayınpederinin Sarıyer'deki yalısına giderler.

Reji'de çalışmaya başladığında İstanbullu olmadığı, taşralı olduğu için gülünç bir duruma düşmekten çok korkar. İlginç bir şekilde bu korkusuna istibdat rejiminin korkusu eklenmez zira kendine yazmayacağı konusunda söz vermiştir. Ancak bir gün kısa boylu bir bahriyeli yolunu kesiverir, karşısında dikilen Mehmet Rauf'tur. Halit Ziya kayınpederinin yalısındaki misafirliğini on beş gün sonra bitirip Sarıyer'de bir eve taşınacağını ona söylese de Mehmet Rauf beklemek istemez ve onu Reji'deki odasında ziyaret edip edemeyeceğini sorar. O günden sonra Halit Ziya'nın odası edebiyat sohbetlerinin yapıldığı bir toplanma yerine dönüşür. Hüseyin Siret, Rıza Tevfik, Ahmet Rasim gibi isimler onu yerinde ziyaret ederler. O da Muallim Naci'yi, Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'i ve Ahmet İhsan'ı ziyaret eder. Onu tekrar yazmaya sürükleyen Ahmet İhsan'a yaptığı ziyaret olur. *Servetifünun*'un ilk yılları olan bu zamanlarda Halit Ziya, derginin yayımcısı Ahmet İhsan'ın isteğiyle birçok kısa hikâyeye yazar.

Bir Ziyaret

Halit Ziya, Recaizade Mahmut Ekrem'i ilk defa İzmir'de rıhtımda yürürken tesadüfen görmüştür. Recaizade, Abdülhamid tarafından bir araştırma komisyonunun başında Trablusgarp'a gönderilmiş, fakat işleri bitince çürük bir vapurla geri dönmelerine izin verilince bundan işkillenip İzmir'de vapurdan inmiştir.

Halit Ziya telaşla ayaküstü yapılan bu sohbetten daha fazlası için onu İstanbul'da ziyaret eder. Recaizade onunla biraz sohbet eder sonra da yaptığı resimleri gösterir. Halit Ziya'nın resimden pek anlamadığını görünce bu sefer piyanonun başına oturup biraz çalar. Halit Ziya oradan çok mutlu bir şekilde ayrılır zira Recaizade ona yazmaya devam etmesini söylemiştir.

Felsefe

Bir akşam eşinin teyzesinin oğlu Nâzım Bey ve arkadaşlarıyla bir eğlenceye katılır. İlerleyen saatlerde kalabalığın muhbirlerin dikkatini çekeceğini düşünerek kalkarlar. Halit Ziya, Rıza Tevfik'le beraber yürür. Rıza Tevfik onun *Mezardan Sesler* kitabını aşırı biçimde övünce Halit Ziya onun asıl maksadının ince ince alay etmek olduğunu anlar ve söylediklerine inanmadığını gösterecek bir fırsat arar ancak bulamaz. Zira Rıza Tevfik konuyu felsefeye taşımıştır ve o ana dek Halit Ziya'nın hiç okumadığı isimlerden bahseder. O gecedен sonra Halit Ziya hemen Herbert Spencer'in *Les Premiers Principes* kitabını okumaya başlar. Bu kitabı zorlanarak okurken bir kara cahil olduğuna karar verir ve Rıza Tevfik'in farklı alanlara yayılan bilgisini kışkırttığını kendine itiraf eder.

Para

Sarıyer'den işe gidip gelirken vapur kullanma ve vapurda gördüğü kişilerle sohbet etme zorunluluğundan dolayı Cihangir'de bir eve taşınır. İçi rutubeti dışı da sokak satıcılarının hüznü veren sesleriyle bir iç ıskıntısı kaynağına dönüşen bu evdeyken ailesinden önemli bir kişi vefat eder ve bu nedenle maddi sıkıntılar yaşamaya başlar. Tam da bunun üzerine bir gün Genel Müdür Forni'nin odasına gittiğinde Forni ona zam yapmayı düşündüğünü söyler. Halit Ziya buna o kadar sevinir ki o akşam eve dönerken Beyoğlu'nda vitrinlerin önünde oyalanır. Ancak Genel Müdür Forni istiridye yiyerek kapıldığı koleradan aniden vefat edince zam hayalleri de suya düşer. Yeni Genel Müdür Farnetti durumu saraya bildirmesi gerektiğini söyleyince ilk defa Yıldız Sarayı'na gitmek zorunda kalır. Saraya girdiği an büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Zira Saray hem yemek kokularıyla doludur hem de dar ve basıktır. O gün Başkâtip Süreyya Paşa ile görüşür ancak Süreyya Paşa, Forni Bey'in resmi bir kişi olmadığı gerekçesiyle ölümünün padişaha bildirilmesine gerek olmadığını söyler. Fakat Halit Ziya, haberin padişaha söylenmemesinin asıl sebebini müdürün koleradan ölmesine bağlar zira bu, padişahın kuruntularını artıracak bir şeydir. Bu görüşmeden iki ay sonra beklediği zam haberini alınca vitrinlerde görüp özendiği ev tasarımı için bir lamba ve geridon ısmarlar.

Mehmet Rauf'la

Halit Ziya aslında bir denizci olan Mehmet Rauf'un nasıl olup da bu kadar yetenekli olduğuna çokça kafa yorar ve bunu önce yaratılışında sonra da yaratılışındaki bu özelliği uyandıran bir tesadüfte bulur.

Ona göre bu tesadüf, Gedikpaşa Tiyatrosunun geleneğini sürdüren Manakyan Sahnesinde bir tiyatro seyretmesidir.

Mehmet Rauf'la arkadaşlığını İstanbul'u onunla gezerek ilerletir. Mehmet Rauf bir gün yeni tanıdığı bir gencin yazılarını ona göstermek isteyerek iş yerine gelir. Halit Ziya isteksizce kağıtları alıp önce isme bakar, Hüseyin Cahit yazıyordur. Kağıtlar *Hayat-ı Muhayyel* kitabında çıkan hikâyelerin taslaklarıdır. Sonrasında yazılanları okudukça inanamaz ve bir tercüme olup olmadığını sorar. Bir yandan da Rezaizade'nin onun *Dost* adlı bir hikâyesini kastederek Fransızca bir eserden ilham alıp almadığını sorduğu anı ve bu soruya ne kadar canının sıkıldığını hatırlar. Mehmet Rauf'a Hüseyin Cahit'in kim olduğunu sorar ve İstanbul'da böyle Batı tarzında yazabilen gençlerin yetişmesine şaşırır.

Mavi ve Siyah

Bir gün İzmir'den gelen misafirleriyle sohbet ederken bir şeyler yazıp yazmadığı sorulur, Halit Ziya da aklındaki hikâyeyi anlatıp yazdığı birkaç sayfayı onlara okur. Sonunda duyduğu övgüden o kadar etkilenir ki *Mavi ve Siyah*'ı yazmaya karar verir. Ancak etraftan o kadar çok eleştiri toplar ki yazdığına pişman olur.

Tevfik ve Cenap

Tevfik Fikret ve Cenap Şahabattin; bu iki isim Halit Ziya için korkutucudur. Daha onlarla tanışmadan kendini onların yanında küçük bulacağını düşünerek tanışmayı hep erteler. Cenap'ı tanınmasını sağlayan yine Mehmet Rauf'tur. Mehmet Rauf bir gün elinde *Mektep* dergisiyle gelir ve Cenap'ın şiirlerini Halit Ziya'ya gösterir. Halit Ziya, Cenap'ın bir hekim olduğunu, uzun zaman Paris'te yaşadığını, birçok sanatçının yaşadığı bir bölge olan Quartier Latin'de fikir ve sanat dünyasından payına düşeni aldığını zaten biliyordur ve bu bildikleri bile ondan ürkmesine yetmektedir. Mehmet Rauf'un getirdiği şiirlerini okuduğundaysa adeta mest olur. Onu derginin Bâbîâlî'deki yerinde ziyaret ettiğinde onu düşündüğünden daha tutuk ama sokulgan bulur ve yanından neşeyle ayrılır.

Tevfik Fikret'i ise Muallim Naci'nin merkezinde yer aldığı edebi harekete bağlı ancak yeniliklere de karşı olmayan biri olarak bilmektedir. Yazmış olduğu şiirlerden ziyade kendisine anlatılan Tevfik Fikret karakterinden etkilenir. Zira Tevfik Fikret'in çok az okuyan bir şair olduğunu, onu kendisi yapanın okuduklarından ziyade sanatkâr yaratılışı olduğunu söyler. Bir gün Hüseyin Siret sayesinde tanışılır. Tanıştıklarında ikisi de birbirine mesafeli davranır. Fakat baş başa kalınca bir kahveye oturup akşam karanlığına kadar sohbet ederler.

Tercümenin Önemi

Halit Ziya bir öğrenciyle sohbet ederken ona ne okuduğunu sorduğunu ve çocuktan aldığı cevapların hiçbirinde insana edebiyat sevdirecek bir şey göremediğini belirttikten sonra arkadaşı Münici Fikri'yle aralarında çok uzun zaman önce geçmiş olan bir olayı aktarır. Roman üzerine konuştukları bir sırada Halit Ziya tercüme edilen kitapların çok kötü olduğundan, nitelikli tercüme de okunmadığından şikâyet eder. Münici Fikri ona hak verip hep Fransız yazarlarından bahsedildiğini ama bu yazarlardan doğru düzgün bir tercüme yapılmadığını söyler ve bir adım ileri gidip Halit Ziya'dan kendisine çevrilmek üzere bir roman tavsiye etmesini ister. Halit Ziya da zor bir roman seçerek *Renée Maupérin* romanını tavsiye eder. Münici Fikri on beş gün içinde tercümeyi bitirdiğini söyleyerek çıkagelir. Halit Ziya ilk birkaç sayfayı okuduktan sonra gerisine bakmaya tahammül edemez zira tercüme ciddi hatalarla doludur.

Sarayda

Birkaç ayda bir Reji'deki müdürler diğer kurumların müdürleri gibi padişahın cuma günleri namaza gitmek üzere Yıldız Sarayı'ndan çıktığı ve geri döndüğü sırada yapılan selamlama törenine katılırlar. Halit Ziya bir cuma günü yeni Genel Müdür Farnetti'yle beraber bu törenlerden birine katılır. Bu törenleri genelde cumartesi günleri çıkan gazetelerde görmeye alışkındır ve orada gördüğü gibi ihtişamlı bir şeyle karşılaşmayı beklerken adeta bir operet sahnesini andıran düzeni görünce hayal kırıklığına uğrar ve bunun yabancı ziyaretçileri ne kadar güldüreceğini düşünür. Yine de töreni merakla seyretmek ister ancak padişahın bir fesliyi görmesinin uygun olmayacağı söylenerek arka sıralarda bir yere geçmesi istenince müdürden izin alarak kalabalığın arasından ayrılır.

Sorgu

Bir gün, iş yerindeyken kendisini zaptiye nâzırının yani günümüzün emniyet genel müdürünün görmek istediğini öğrenir ve genel müdürden izin alarak kendisini almaya gelen görevliyle beraber ayrılır. Yolda kendisini neden çağırdıklarına dair bir sürü fikirler üretir. *Servetifünun*'a yazdığı hikâyeleri düşünür, İzmir'de yazdıkları arasında sıkıntılı bir şey olup olmadığını hatırlamaya çalışır ve *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* aklına gelir. Ürker. İzmir'i düşünmek ona bir şey daha hatırlatır. Çok sevdiği eski arkadaşı Tefik Nevzat, İzmir'in tanınmış avukatlarından Güzel Hasan ve İzmir Eğitim Müdürü Emrullah Efendi'yle beraber Avrupa'ya kaçmışlardır. Bu kaçma işini de Emrullah Efendi'nin devletin kasasından çaldığı parayla yapmışlardır. Bunu hatırlayınca olayla bir bağı olmadığını düşünüp kendini rahatlatır. Arabacı arabayı müdürlüğe değil de zaptiye nâzırının konağına doğru sürmeye başlayınca daha da rahatlar. Fakat orada üç kişi tarafından sorguya alınır ve *Mektep* dergisine yazdığı Sanskrit edebiyatı tarihiyle ilgili makaleler aracılığıyla materyalizm propagandası yapmakla suçlanır. Yazdıklarının felsefeyle değil edebiyatla ilişkili olduğunu savunur ve nihayetinde zaptiye nâzırıyla tanışmış bulunarak oradan ayrılır.

Edebiyatıcedide

Recaizade, *Servetifünun*'un Tefik Fikret'in yönetimine geçtiğini söyleyip oraya yazı yazmaya davet edince Halit Ziya da kabul eder ve Edebiyatıcedide'ye dahil olur. Edebiyatıcedide yazarlarına eli kalem tutan hemen herkes alışılmadık bir dil kullandıkları için karşıdır. Hatta dini bakımdan sakıncalı görenler bile vardır. Halit Ziya, edebiyatıcedide yani yeni edebiyat unvanının zamanında sonradan Tanzimat Edebiyatı olarak adlandırılan dönemin yazarlarına layık görüldüğünü ancak *Servetifünun* yazarlarıyla alay etmek isteyenler tarafından ortaya "Yeni Edebiyatıcedide" sözünün atıldığını ve zamanla "yeni" ifadesinin düşerek geriye edebiyatıcedide ifadesinin kaldığını söyler.

Halit Ziya'nın Edebiyatıcedide akımını tarif ederken kullandığı dil bir kuruluşun ziyade bir oluşumu tasvir eder. Kendi unvanlarını bile kendileriyle alay eden insanlardan almaya gücenmeyen, tesadüfen bir araya gelmiş insanlardır. Onları maddece bir araya getiren, onlara yazı yazıp dergisinde yayınlamayı teklif eden Ahmet İhsan'dır. Manevi anlamda apayrı olan bu insanları bir arada tutan şeyse sanatta zevk birliğidir. Doğu'nun sunduğu tüm edebiyat kaynaklarını tüketmiş, ancak tatmin olmayarak Batı'ya yönelmişlerdir. Aradıklarını orada bulunca da o kaynaktan olabildiğince faydalanmışlardır. Halit Ziya, onların yapmak istedikleri şeyin esaslarını bilmeden bu işe giriştiklerini ancak bilselerdi de konuşmadan önce rejim tarafından susturulacaklarını belirterek derginin amaçlarını çağdaş dergilerde olduğu gibi yayımlasalar Edebiyatıcedide'yi daha doğmadan öldürmüş olacaklarını ekler.

Karşıtlar

Muallim Naci'nin ölümünün ardından *Servetifünun* yazarlarına karşı çıkanlar yine onun izinden giderek Doğu'dan uzaklaşmaya günah gözüyle bakan isimlerdir. Hatta Ahmet Mithat Efendi onları bu yüzden "dékadent" yani bir düşkün hareketi temsilcileri olarak isimlendirir. Ama karşılarındaki asıl güç Yıldız Sarayı'nın desteklediği bir dergi olan *Malumat*'ın başındaki Baba Tahir'dir. Baba Tahir, Saray'ı henüz ne olduğu pek anlaşılmayan Edebiyatıcedide'nin karşısında *Malumat* gibi bir çekim merkezi buldurmak gerektiğine inandıran ve Saray'ın sağladığı imkânlarla iyi yaşayan bir kişidir.

Fakat karşı cephede İsmail Sefa ve Süleyman Nazif gibi isimler de vardır. İsmail Sefa edebiyat görüşleri bakımından Edebiyatıcedide'ye uzak olsa da *Servetifünun* yazarlarını takdir etmekten kaçınmaz. Süleyman Nazif ise Batı'ya yönelmede bir tehdit görmeyerek aralarına katılır.

Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim gibi isimler de vardır. Hüseyin Rahmi ara sıra şaka yollu takılıp genel olarak herkesten uzakta kalmayı tercih ederken Ahmet Rasim, her iki tarafla da arasını iyi tutmayı başarabilen nadide bir isimdir.

Sakıncalılık

Halit Ziya edebiyata yönelik en büyük karşıtlığın sansür memurlarından geldiğini ve Saray'ın kuruntularının bir hastalık gibi her memura bulaştığını söyler. Bu yüzden yıllar içinde birçok dokunulmayacak konu ve kullanılmayacak kelime birikmiştir. Tarih, din ve siyaset başlıca yasaklı konulardır. Tarih kitaplarından ihtilâl, isyan ve suikastle ilgili her şey kaldırılmıştır. Vatan, millet, zulüm ve adalet gibi kelimelerse yasaklı kelimelerin başında geldiği için ancak onların eş anlamlıları kullanılabilir. Örneğin, birader denilemez çünkü bir yanda tahttan indirilen Sultan Murat öbür yanda tahta geçme ihtimali olan Reşat Efendi vardır. Benzer şekilde, padişahın büyük burnunu çağrıştıracığı

korkusuyla coğrafya kitaplarında burun kelimesi kullanılmaz. Hatta bir metinde anlamı bulandıracığı için birkaç noktayı peş peşe kullanmak bile mümkün değildir.

Reşat Efendi

Pazar günleri halkın gezintiye çıkmayı sevdiği bir gün olduğundan Halit Ziya da arkadaşı Saffeti Ziya ile birlikte geziden dönerken kiraladıkları araba başka bir arabayla kaza yapma noktasına gelir. İki arabanın da hayvanları ürker. O sırada arkadaşı hemen arabadan inmeyi teklif eder ve arabacı hayvanları sakinleştirmeye çalışırken parayı cebine sıkıştırıp atlar. Halit Ziya da peşinden gider. Arkadaşı, diğer arabadaki kişinin Reşat Efendi olduğunu, onunla ya da onun şehzadeleriyle selamlaşmanın, karşılaşmanın ne kadar sakıncalı olduğunu anlatır. Halit Ziya, Reşat Efendi'yle bir şekilde yakınlaşmış olan hiçkimsenin Saray'ın dikkatinden kaçmadığına dair türlü hikâyeye dinlemiştir. Hatta öyle ki Saray'ın kuruntuları yüzünden Hamit adını taşıyanlar Hamdi veya Hâmit, Murat adını taşıyanlar Mir'at, Reşat adını taşıyanlar da Neşet olmuştur.

Bir gün babasının mağazasına gittiğinde babası onu çıkmak üzere olan bir müşterisiyle tanıştır. Müşteri gittikten sonra da onun Reşat Efendi'nin kilercibaşısı olduğunu ve onun sayesinde Reşat Efendi'yle bir bağ kurduğunu anlatır. Kilercibaşı bir gün babasına bir hikâyeye anlatmış, babası o hikâyenin *Mesnevî*'den olduğunu söyleyip kendisi de *Mesnevî*'den başka bir hikâyeye anlatmış, bu da Mevlevilikle uğraşan Reşat Efendi'nin kulağına gidince sık sık selam gönderir olmuştur. Babası bunu anlattıktan sonra ona Reşat Efendi'nin bir gün sultan olacağını onun da sultanın başkâtibi olacağını söyleyip çok beğendiği el yazısı *Mesnevî*'yi ona hediye etmesini ister.

Şans

Halit Ziya bir sabah evden çıktığında şiddetli bir böbrek ağrısı çekmeye başlayarak geri döner. Evde istirahat ederken halasının eşi İzzet Bey gelir ve onu yatarken görünce dua ederek şükreder. Sonra da Osmanlı Bankası'nın Ermeni ihtilâlciler tarafından basıldığını haber verir. Bunları duyan Halit Ziya o an bankada olup eniştesinin bahsettiği tehlikeyi iş arkadaşlarıyla birlikte atlatmayı arzular ve ertesi gün hâlsizliğine rağmen dışarı çıkarak olan biteni kendi gözleriyle görür.

Tabut

Bir aile meselesinden dolayı Nişantaşı'ndaki evinden ayrılıp bir süreliğine Gedikpaşa'da bir eve taşındığı sırada küçük oğlu Sadun evin rutubetinden dolayı hastalık çekmeye başlar. Onu uyutmanın mümkün olmadığı bir gece kapı çalar. Halit Ziya kapıyı açınca karşısında İsmail Sefa, Hüseyin Suat ve tanımadığı birini bulur. İsmail Sefa istibdattan, rüşvetten, kana ve paraya doymayan Saray'dan, hile ve iftira peşinde koşan padişahın yakınıktan sonra buna bir çare bulduklarını söyler. İçi boş bir tabut bir yerden kaldırılacak, bu tabut sokaklarda taşınırken her sokaktan onlarca kişi peşine takılacak ve Bâb-ı Seraskeri'ye yani Meşrutiyet öncesinin Harbiye Nezaretine kadar gidilecek ve burada yeni padişaha biat edilecektir. Halit Ziya karşısındakilere duyduklarının ciddiyetini sorgulayarak bakar ve iki arkadaşının yanındaki üçüncü kişinin bir casus olup olmadığını ve tüm bunların onun bu hikâyeye vereceği tepkiyi ölçüp onu tutuklamak için düzenlenip düzenlenmediğini sorgular. İsmail Sefa'ya söylediklerine hak verdiğini ama bu planının çocukça bir çılgınlık olduğunu anlatan bir cevap verir. Sonrasında da üçüncü kişinin İsmail Sefa'nın kardeşi Kâmil olduğunu öğrenir.

Edebiyatıcedide'nin Kusuru

Halit Ziya, Batı'ya yönelen bu yeni edebiyat akımının tek kusurunun Doğu'nun söz sanatı düşkünlüğünden kurtulamaması olduğunu ve tüm Edebiyatıcedide şairlerinin ve yazarlarının eserlerinde bolca mecaz, eğretileme, benzetme, kelime ve fikir oyunlarına başvurduğunu söyler. Ona göre bu, bir yenilikten ziyade gericiliğin göstergesidir ve Edebiyatıcedide'ye yönelebilecek en haklı eleştiridir. O nedenle kendi kitabı *Mavi ve Siyah*'ı da bu yönüyle eleştirir.

Gayri Millilik ve Tefik Fikret'in Desteği

Tefik Fikret arkadaşlarını desteklemekten zevk alan biri olduğu için Hüseyi Cahit *Hayal İçinde* adlı romanını yazmayı bitirdiğinde onu okumak için kendi evinde bir gece düzenler. Bu roman Edebiyatıcedide'nin söz sanatları merakından en az etkilenen eserlerden biridir ve bu yüzden de Edebiyatıcedide'nin en geride kalmış kitabıdır. Ancak o gece Hüseyin Cahit okumayı bitirdiğinde herkes şevkle alkışlar. En büyük desteği her zamanki gibi Tefik Fikret verir. Onun beğenisi tüm saldırılara karşı ayakta durmayı kolaylaştıran yegâne dayanak noktasıdır.

Halit Ziya milli olmayan unsurlar barındıran karakterler yaratan yazarların özellikle gayri milli olmakla suçlandığını, kendisinin de yazmış olduğu küçük hikâyelerden biri olan *Bravo Maestro* nedeniyle hayatı boyunca yerilmekten kurtulamadığını ancak ona da bu konuda destek çıkanın yine Tevfik Fikret olduğunu anlatır. Bir akşam onunla birlikte o dönem yeni çıkmış olan yılan dansını seyreder, ertesi gün de *Mösyö Kanguru* adlı hikâyeyi yazar. Bu hikâyeyi gayri millilikle suçlanmamak için herhangi bir yerde bastırmaz ancak Tevfik Fikret'le buluştuğlarında Tevfik Fikret ona o gecenin kendisinde bıraktığı etkiyle yazdığı bir şiiri okuyunca o da ona hikâyesini okur. Tevfik Fikret hikâye bitince onu hemen dergiye yetiştirip bastırmayı teklif eder ancak Halit Ziya korkularını dile getirir. Uzunca bir çekişmenin ardından sonunda Tevfik Fikret galip gelir ve hikâye yayımlanır.

Gençlik

Halit Ziya memleketin içinde bulunduğu baskı evreninden tek çıkışın yalnızca gençlerle mümkün olabileceğini düşünür ama bir yandan da gençliğin varlığını sorgular. Otobiyografisini kaleme aldığı yılların gençliğini hür bir vatanın evlatları ve emek sarf ettiğinde elde edecekleri bir şeyler olduğuna inanan kimseler olarak tanımlarken daha önceki jenerasyonlara ait gençliği her an korku içinde yaşayan ve hastaneden yeni çıkmış kadar güçsüz bir zavallı olarak tasvir eder. Zira hayata dair tüm bildikleri kendi küçük çevrelerinde olup bitenlerden ibarettir. Okullarda öğretmenler arasında ayıklama yapıp sakıncalıları uzaklaştırılırken derslerin içeriği de padişahın kuruntularına göre şekillendirilir. Özellikle Tarih en korkulan derslerden biridir. İsyanlar ve ihtilâller anlatılmazken yalnızca padişahların servetleri, şefkatleri ve fetihleri anlatılır. O nedenle Fransız İhtilâli namına okul kitaplarında hiçbir şeye rastlanmaz. Ancak bir Batı dili öğrenebilenler şüphe duyma lüksüne sahiptir ama onlar da bildikleri dilde bir yayına ulaşmanın yollarını keşfetmek zorundadır. Tüm bu zorlukların üstesinden gelmek öyle bezginlik tanımayan bir azim gerektirir ki nerdeyse imkânsızdır. Nitekim o dönemin gençleri neşelerini yerine getirebilecek araçlardan da mahrumdurlar çünkü eğlence yerleri Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin yaşadığı Galata Köprüsü'nün öbür yanında, Taksim veya Tepebaşı'ndadır ve oraya geçmek hem cesaret hem de para gerektirir. Cesaret gerektirir çünkü buralarda sık sık görünmek göze çaracak bir şeydir. Para gerektirir çünkü Beyoğlu'ndaki bir tiyatro oyununu görmek için örneğin Vefa'dan yola çıkan birinin hem araba tutacak hem de giriş verecek kadar parası olmalıdır. Araba tutamazsa çamurlara boğulmuş yollardan geçerek yarı pişman hâlde tiyatroya gidip yine aynı şekilde geri dönecektir. O yüzden onların erişebildiği tek şey Ramazan aylarındaki eğlencelerden ibarettir.

Tercümanın Kırılan Onuru ve Utanç

Halit Ziya gerektiğinde Reji müdürlerine tercümanlık da yapar. O nedenle bir bakıma tercümandır da. Fakat tercümanlar gayri milli bir unsur olarak algılandıklarından dolayı yüksek devlet kademelerinde bulunan kimselerle görüşüldüğünde kendisine selam bile verilmez. Eğer bir Ermeni olsaydı kendisine mutlaka selam verileceğini söyleyerek bu durumdan şikayet eder.

Onu en çok rahatsız eden ziyaretler yılda iki defa yapılan bayram ziyaretleridir zira peş peşe yapılan ziyaretlerin ardından bütün takati kesilir. En son Divan-ı Hümayun tercümanlığına geldiklerinde rahatlar ve tercümanlık kimliğinden sıyrılarak bir dinleyiciye döner. Yabancı müdürler burada çalışanlarla sohbet ederken o da içinden bu türden Türkler de vardır diyerek böbürlenir.

Saray ziyaretlerinde Halit Ziya'yı rahatsız eden şeylerden biri de Saray'ın tamamına sinmiş olan yemek kokularıyla zevksiz ve uyumsuz mobilyalardır. Ülkedeki çeşitli kurumların başında bulunan yabancı müdürler de tüm bunların o kadar farkındadır ki Halit Ziya örneğin Reji müdürüyle Demiryolları müdürünün Saray'da ziyaretlerde karşılaştığı anlarda birbirlerine bakıp gülmemek için kendilerini tuttuklarına tanık olur. Bu onun milli onuruna dokunsa da bir şey diyemez zira kapının kenarında duran üstü bulaşık yığılı yemek tablasından ve kuruması için sobanın üstüne bırakılan çoraplardan gelen kokular onu da rahatsız eder.

İftar

Halit Ziya için adeta bir işkence gibi ağır gelen şeylerden biri doğrudan Saray'ı ilgilendiren konular olduğunda Başkâtipliğe gidip beklemek zorunda kalışıdır. Bu beklemeler kimi zaman yarım günü bulur fakat bir gün Genel Müdür Lambert ile birlikte önemli bir iş için gittikleri Başkâtiplikte sabahdan akşamın geç bir vaktine kadar beklerler. Bir süre sonra bugünün hakaretimiz anısını silmek için başkâtip tarafından iftara davet edilirler. Halit Ziya ihtişamlı bir ziyafet beklerken üç kişilik sade bir masa bulur. Masanın örtüsü kirlidir, peçetelerin ütüsüzlüğü ise kullanıldıklarını düşündürür, çatal ve kaşıkla aleladedir. Masaya hizmet edenler de iftar etmeyi bekledikleri için her şeyi hızlıca getirip götürürler ve

yemek pek sohbet etmeden çabucak sonlanır. Saray'dan ayrıldıklarında Halit Ziya büyük bir utanç içinde kalır ancak müdür onu sıkmamak için bir şey söylemeyince o da konuşmaz ve susarak yürürler.

Kayıp

Halit Ziya oğlu Sadun'u kaybeder ve daha sonra bu acısını *Kırık Oyuncak* adlı hikâyesinde aktarır. Sonrasında kızı Güzin doğar; onun beraberinde getirdiği sıkıntıları da *Kırık Hayatlar*'da anlatır. Bu arada babasını kaybeder ve onun iş yerini kapatmak zorunda kalır. Nişantaşı'ndaki evde onu hayata bağlayan iki eğlencesi vardır; yazmak ve müzik. Oğlunun yasını tuttuktan sonra Beyoğlu'na gelen tüm opera ve operet kumpanyalarına gitmek onu uzunca bir süre oyalar.

Mehmet Rauf

Halit Ziya, Mehmet Rauf'u Batı müziğine alıştırmak için operaya götürdüğünde Mehmet Rauf uyuyakalır. Fakat daha sonra *Servetifünun*'da Batı'da yaygın olan ilancılığın yani reklamcılığın faydalarıyla ilgili bir yazı yazar ve buna örnek olarak da Sunlight Soap markasından bahseder. Bir dostu onun bu yaptığının bedava ilancılık yani reklamcılık olduğunu söyleyip derginin o sayısını İngiliz firmaya postalayarak onları da yazdıklarından haberdar etmesini tavsiye edince o da söyleneni yapar. Cevap bir süre sonra gelir. Firma ona istediği herhangi bir şeyi hediye edeceğini bildirir. Mehmet Fuat da Aolien adında kendi kendine çalan bir müzik aleti ister. Fakat bu müzik aleti gelince onu satıp taksitle pianola alır ve o güne kadar görevli olduğu gemide yatmasına rağmen pianolası için küçük bir ev kiralar. Halit Ziya onun hayatındaki bu değişimleri yakından takip etse de yaşı ondan büyük olduğu için Mehmet Rauf kendi yaşıtı olan Hüseyin Cahit'le kurduğu türden bir yakınlığı onunla kurmaya çekinir. Yalnızca görev aldığı geminin yanbaşıında bulunan İtalyan gemisinden birinin eşiyle yasak bir aşk yaşadığını Halit Ziya'ya itiraf etmek zorunda kalır. Halit Ziya ise bunu fazla kurcalamaz zira Mehmet Rauf'un aşık olmaya aşık bir adam olduğuna ikna olmuştur.

Servetifünun'dan Ayrılış

Bir gün arkadaşı Saffeti Ziya'yla sohbet ederken yanlarına Ahmet Hikmet gelir ve H. Nâzım'la A. Nadir'in neden *Servetifünun*'dan ayrılıp *Maluma'ta* geçtiklerini sorar. Halit Ziya bunu ilk defa kendisinden duyduğunu ve hiçbir şey bilmediğini söyler. Ahmet Hikmet yanlarına oturup bunu Tevfik Fikret'in giderek hırşınlaşan karakterine bağlar. Ahmet Hikmet'in abisi Tevfik Fikret'in ölen kız kardeşinin eşidir ve Tevfik Fikret kız kardeşinin anısına yazdığı *Mersiye*'de eniştesini incitecek bir dil kullanmıştır. Halit Ziya düşününce bunu haklı bulur fakat neden *Maluma'ta* geçtiklerine anlam veremez.

Bu sırada Saray'ın baskısı giderek artar ve bir gün, içine gizli anlamların daha kolay yerleştirilebileceği düşüncesiyle şiir yazmak yasaklanır. Ne eski ne de yeni tarzda şiir yazılabilen bu dönemde Tevfik Fikret daha da hiddetlenir ve dergideki her şeyi teklemeyip atar. Dergiyi terk ettikten sonra yerine Hüseyin Cahit'in geçmesini bizzat kendisi istediği hâlde sonradan onun yerini aldığı için Hüseyin Cahit'e darılır.

Tüm bunlar olurken Halit Ziya da *Kırık Hayatlar* adlı hikâyesini yazmaktadır. Sansür memurlarının neler düşüneceğini hesap ederek çok temkinli yazmasına rağmen müsveddesi memurun kırmızı kalem darbeleriyle dolu hâlde geri gelir. Memurun çıkardığı yerleri boş bırakmak yasak olduğu için oraları nasıl dolduracağını düşünürken birden kendine bunu neden yaptığını sorar. Elindeki kalemi alıp memurun kırmızı kalem darbelerinin yoğun olduğu yere saplar. O günden sonra meşrutiyet ilan edilene dek, tam altı yıl boyunca bir daha hiçbir şey yazmaz. Edebiyatıcedide de Hüseyin Cahit'in yazdığı bir yazı nedeniyle dava edilmesi sonucu kapanan *Servetifünun*'la aynı sonu paylaşır.

Dergiden Sonra

Servetifünun dergisi davadan sonra açılrsa da adının işaret ettiği gibi yalnız fen ve tıp alanında yazılar paylaşır. Eski yazarları ise dağılarak farklı yönlerde ilerler ancak hepsi fırsat buldukça özellikle yazları buluşup sohbet eder. Bugünlerde hem bolca yemek yer hem de bolca gülüp eğlenirler.

Reji'de Türk Çalışan

Bir gün Reji'nin müdürleri toplantı yaparken Halit Ziya toplantı odasına çağrılır ve ona Reji idaresinin neden Saray, hükümet daireleri ve insanlar tarafından soğuk karşılandığı sorulur. Halit Ziya merkez idarede birkaç küçük memur ve odacı dışında hiç Türk çalışan bulunmamasını sebep gösterince

kendisine Türk stajyerler alması söylenir. Bunun üzerine Galatasaray Lisesi müdürlüğünü yapan Abdurrahman Şeref Bey'le ve Galatasaray'dan mezun olan işsizler veya işinden memnun olmayanlarla görüşerek aralarında Şemsettin Sami'nin oğlu Ali Sami'nin de yer aldığı birçok genci işe alır.

Bu gençlerden birinin değişik bir hikâyesi de vardır. Halit Ziya bir süredir kitapçıya her gittiğinde yaşına göre ağır dergiler ve kitaplar alan bir gençle karşılaşıyordu. Bu genci daha sonra işe aldığı gençlerden biri olan Ferit Halit'in yanında görür. Onun kim olduğunu Ferit Halit'e sorma niyetindeyken ertesi gün masasının üzerinde bir mektup ve *Mercure de France* dergisinin bir sayısını bulur. Gencin adı Reşit Saffet'tir ve Saray'ın Batı müziğiyle ilgili biriminde hoca olan Saffet Bey'in oğludur. Bıraktığı dergide de adının tersten okunan hâliyle Dihcer şeklinde imzaladığı kendi yazmış olduğu bir makale vardır. Bunun üzerine Halit Ziya hemen onu da işe alır. Sonrasında İzzet Melih adlı bir hikâye yazarı da onlara katılır ve böylece Halit Ziya'nın Reji'deki odası fikir ve sanat hayatıyla yakından ilgili gençlerle dolar.

Fakat çoğu Reji'de barınamaz ve ayrılır. Halit Ziya bunu o günlerde ülkede önemli mevkilerde hemen hiç Türk kökenli çalışan olmamasına bağlar ve Reji'de aslen Avrupalı olanların yeni gelen gençlere iyi davranmasına rağmen Türk kökenli olmayan yerlilerin kendi emri altında bulunan bu gençlere kendi geleceklerini düşünerek rekabet hırsıyla özellikle kötü davrandığını belirtir.

Kayıp ve Taşınma

Halit Ziya iki çocuğunu kaybettikten sonra altı yaşındaki kızı Güzin'i de kaybedince eşiyile birlikte artık onun hatıralarının olduğu yerde yaşamaya tahammül edemeyerek Büyükkada'ya taşınma kararı alır. Orada vakit buldukça Salâh Cimcoz, Saray'da kâtiplik yapan Hakkı Bey, Selim Sırrı, Hekim Esat Bey, Celâl Esat, Mabeyn mütercimlerinden Rasim Bey gibi isimlerle zaman geçirir. Fakat Rasim Bey kalabalıkları pek sevmeyen bir komşu olduğu için Halit Ziya onun o günlerdeki en yakın arkadaşının oğlu Vedat olduğunu söyler. Zira Rasim Bey hemen her gün Vedat'ı yanına çağırıp ona ya bir müzik aleti çalar ya da gramofon dinletir.

Yıldız Suikasti

Halit Ziya arkadaşlarıyla beraber Çarlık Rusyasıyla Japonlar arasındaki savaşı Japonlar lehine gelişmesi ümidiyle takip eder. Bir gün kahvede otururken Hakkı Bey gelip Yıldız'da bomba patlatıldığını söyleyince Halit Ziya ülkeyi kurtarmak isteyen insanlar olduğunu düşünerek sevinir. Hatta bombanın Türkler tarafından patlatılmadığını öğrendiğinde bile ümitlerini yitirmez ve ülkeyi içinde bulunduğu kötü hâlden kurtarmak isteyenler olduğuna inanmaya devam eder.

Yeşilköy

Kış mevsiminde işe Ada'dan gidip gelmek zor olduğundan eşinin Yeşilköy'de bulunan arazisine ev yaptırma kararı alır ve oraya taşınırlar. Orada yeni bir düzen kurmuşken bir gün gazetede küçük bir yazıyla meşrutiyetin tekrar yürürlüğe girdiğine dair bir duyuru görür. Fakat kaç kişinin gazete okuduğunu, okuyanlardan da kaçının bunun ne anlama geldiğini anlayabileceğini sorgulayınca haberin bu şekilde duyurulmasının altında başka bir niyet arar. Zira kuruntulu padişah bu tür entrikaları çok sevmektedir. Ertesi sabah Abdullah Zühtü'nün "Oh... Oh..." yazısını okuyunca ülkede gerçekten bir şeylerin değiştiğini kavrar ve sonraki gün arkadaşları Gelenbevî Sait ve Hakkı'yla beraber Yeşilköy'den İstanbul'a yani Suriçi'ne giderler. Ancak Yıldız'a yürüyen insan kalabalıkları yüzünden yollar o kadar kalabalıktır ki geri dönmek zorunda kalırlar.

Halit Ziya devam eden günlerde ülkenin büyük bir kargaşaya sürüklendiğini aktarır ve onu çok ürküten bir anısından bahseder. Meclis başkanı Ahmet Rıza Bey Kandilli'de kurulacak İnas-ı Sultanî yani Kız Lisesi için bir heyet toplar. Heyette arkadaşı Sait'le birlikte Halit Ziya da vardır. Bir gün beraber heyet toplantısına giderken kapıda Selanik'ten gelmiş olan İttihat ve Terakkili askerlerin önünden geçerler ve o an askerlerin kendilerine kin ve nefret dolu bakışlarla baktıklarını görünce birbirlerine bakarak donup kalırlar.

Mehmet Rauf'un İntiharı

Halit Ziya Yeşilköy'e taşınmadan önce Mehmet Rauf da ailesiyle birlikte Ada'ya taşınır. Halit Ziya uzun zamandır onun hâl ve tavırlarında bir gariplik olduğunu sezmektedir. Bir gün Hüseyin Cahit, Halit Ziya'nın iş yerine telaşa gelir ve Mehmet Rauf'tan bir mektup aldığını, onun Ada'daki evinde intihar ettiğini haber verir. İkiisi birlikte hemen fırlayarak vapura yetişirler. Vapurdan indikten sonra yine koşarak Mehmet Rauf'un evine giderler. Mehmet Rauf odasına içi kömür dolu bir mangal yerleştirmiştir

ancak onların müdahalesiyle kurtulur. Halit Ziya o geceyi Celâl Esat'ın evinde misafir olarak geçirir ve Ada'daki diğer tüm arkadaşlarıyla sabaha kadar bu intiharın sebebi olan ümitsiz aşkı konuşurlar.

Darülfünunda Ders

Reji'de hükümetin temsilcisi olarak çalışan Cevat Bey Mabeyn başkâtipliğine geçince Halit Ziya onun yerine terfi ettirilir. Sadrazam Kâmil Paşa'yı ziyaret eder ve ondan birkaç tavsiye aldıktan sonra artık Reji'nin bir memuru değil hükümetin bir temsilcisi olarak çalışmaya başlar. Sonraki günlerde Darülfünunda Batı edebiyatı tarihi dersi vermesi istenir, onu da eski meraklarının bir uzantısı olarak zevkle kabul eder. Ancak kendisi gibi Darülfünunda ders veren Ahmet Mithat Efendi'nin Batı edebiyatını anlatmak için önce Yunan ve Latin edebiyatını bilmek gerektiğini söylemesi üzerine bunlara eğilir.

Hüseyin Cahit kendisine verilen güzel sanatlar dersini *Tanin* gazetesiyle meşgul olduğu için reddedince ders Halit Ziya'ya teklif edilir. Halit Ziya bu görevi kendini yeterli görmeyerek kabul eder ve hangi kaynaklara başvurması gerektiğini öğrenmek için Hüseyin Cahit'e danışır. Hüseyin Cahit'ten tatmin edici bir cevap alamayınca kendi başına hazırlanmak için uğraşır. Dolayısıyla Darülfünundaki bu ilk zamanlarını tecrübesizliği nedeniyle pek de takdirle anmaz.

Meşrutiyet Sonrası Sanat Dünyası

Meşrutiyet ilan edildikten sonra basın dünyası büyük bir iştahla yazıya sarılır fakat herkes sadece siyaset konuşmaktadır. Yıllardır istibdat rejimi yüzünden sanata katkıda bulunamadığı düşünülen yazarlar ve şairler bile sadece vatani kurtarma derdine düşer. Halit Ziya da temmuz ayından 31 Mart Vakası'na kadar geçen sekiz aylık sürede gazetelere ve dergilere yıllar sonra utanarak hatırlayacağı türden birçok yazı gönderir. Hatta yazdıklarından o kadar pişman olur ki ülkenin bilim, sanat ve edebiyat ihtiyacı bir insan kılığında karşımıza dikilip bunca sene baskı altında yaşadınız, sekiz aylık bir özgürlüğe kavuştunuz ama bana ne verdiniz sorsa ancak hiç diyebilirdik der. Zira bu süreçte kısa soluklu dergiler dışında ne bir bilim ne de bir tarih kitabı yazılmıştır.

Ancak sahne hayatını canlandırmak için birkaç adım atılır. Aralarında Halit Ziya'nın da olduğu edebi kişilikler toplantılar yaparak aktör olmak isteyenleri seyrederler. Galatasaray Lisesi Müdür Yardımcısı Bedri Bey'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanını ezberden oynaması onları en çok şaşırtan performanslardan biri olur. Fakat yerli tiyatro edebiyatı birkaç eserden oluştuğu ve Batılı oyunları adapte etmeye yanaşılmadığı için bu çalışmalar sonuçsuz kalır.

Reşit Saffet

Reşit Saffet Reji'de işe başladığından beri çalışkanlığıyla Halit Ziya'nın dikkatinden kaçmaz. Hiçbir eğlenceye veya geziye gitmeden sürekli olarak tarih, siyaset, felsefe, sosyoloji ve eleştiri kitapları okur. *Mercure de France* dergisine makale yetiştirirken *Levant Herald*'da da Vicdan Araştırmaları başlığı altında köşe yazıları yazar. Halit Ziya ona ne zaman çok çalıştığı için takılsa Reşit Saffet onun söylediklerine gülüp geçer. Bir gün Halit Ziya'dan Fransa'ya yolculuk yapmak için iki aylık izin ister, Halit Ziya da bu izni dinlenmeye ayıracağını düşünerek hemen verir. Ancak Reşit Saffet Fransa'dan beş altı yüz sayfalık *Effort Ottoman* adlı bir kitapla gelir. Louis Rousseau tarafından yazılan bu kitabın dörtte birine denk gelen uzunluktaki önsözünü yazmıştır. Halit Ziya onun bu azmini dönemin gençlerine lâıyk görülen "arrivizm" yani hayatta mutlaka başarılı olmak için azmetme faktörüyle açıklar. Hayatı ondan çok başka görüp yorumlamasına rağmen çok etkilendiği bu genç adam sonunda istediği gibi Bükreş elçilik kâtipliğiyle İstanbul'dan ayrılır sonra da Madrid'e geçer.

İttihat ve Terakki

Bir gün Emrullah Efendi emrivaki yaparak Sait'i ve Halit Ziya'yı alarak Bakırköy'e götürür ve orada onlardan İttihat ve Terakki'ye katılmalarını ister. Halit Ziya da Sait de İttihat ve Terakki'nin fikirlerine yakın kişiler olmalarına rağmen resmi olarak onlara katılmayı hiç düşünmemişlerdir. Halit Ziya kendileri gibi düşünen kimselerle fikir alışverişinde bulunmak ihtiyacında olduklarını düşünerek bu teklifi kabul eder. Gittikleri yerde biri tarafından karşılanıp sohbet etmeyi ve fikir alışverişinde bulunmayı bekler. Ancak Sait'in ardından bir odaya sokulur. İçerisi fakir bir gezginci tiyatro sahnesini andıran gülünç bir yerdir. Sonra siyah elbiseli ve yüzü maskeli biri gelir. Sesini değiştirerek konuşan bu kişinin hâline şaşıran Halit Ziya, onun konuşmasından yola çıkarak Serezli ya da Manastırlı olabileceğini düşünmekle meşgul olduğu için söylediklerini pek anlayamaz. Sonunda yemin eder ve tören sonlanır.

31 Mart Vakası

Halit Ziya, Sait ve Emrullah 31 Mart'ı birer İttihat ve Terakki üyesi olarak karşılarlar. Kendilerine evlerinin etrafında dolanan askerler olduğu için dışarı çıkmamaları söylendiğinde Halit Ziya o askerlerin o civarda onlar için bulunduğu inanmak istemez. Fakat çaresizce bekler. Hareket Ordusu İstanbul'a geldikten sonra Âyan ve Mebusan meclisleri olan biteni tartışmak üzere sık sık Yeşilköy'deki Yating Club'da buluşur. Halit Ziya bu süreçte birkaç milletvekilini evinde misafir eder ve sonunda Abdülhamid tahttan indirildiğinde meclis üyeleri de İstanbul'a döner.

Başkâtiplik

Reşat Efendi yeni padişah olduktan sonra bir gün Halit Ziya'nın eşinin dayısı Köse Raif Paşa arabasıyla Halit Ziya'nın evinin önüne gelir. Halit Ziya onu karşılamaya gittiğinde Raif Paşa onu tebrik eder. Halit Ziya bu tebriğin ülkede olan bitenlerle ilgili olduğunu düşünür ve o da Raif Paşa'yı tebrik eder. Raif Paşa bu sefer gülerek ona Mabeyn başkâtibi olduğunu ve o yüzden tebrik ettiğini söyler. Halit Ziya şaşkın bir hâlde kalakalır. Sonrasında doğruca meclis başkanı olan Ahmet Rıza'nın makamına gider. İçerde Talat Paşa da vardır. Yanlarına oturduğunda Talat Paşa ondan beklenenin sınırsız harcamalar yapan istibdat rejiminin aksine kısıtlı imkânlarla temiz bir meşrutiyet sarayı kurmak olduğunu belirtir. Halit Ziya o gün sadrazamı da gördükten sonra kendini Dolmabahçe Sarayı'ndan içeri girerken bulur. Artık kırk yaşındadır.

Temalar

Hâne Halit Ziya'nın aile evi, içinde farklı etnik gruplardan gelen kölelerin ve kalfaların bulunduğu, haremlik ve selamlık düzende ayrışan kalabalık bir hânedan oluşmaktadır. Halit Ziya'nın bu hâne halkını içeren tüm anıları, Osmanlı toplumunun üst tabakasının geleneksel aile yapısını örneklerken bir yandan da onun içine doğmuş olduğu hânenin toplumsal konumu gereği tolere edebildiği eşitsizlikleri görmemizi sağlar.

Yabancılaşma Halit Ziya babasının mali durumu nedeniyle annesiyle birlikte İzmir'e, babasının aile evine göç ettikten sonra yabancılaşma yaşar. İstanbul'da anne-babasına haber vermeden okula kaydolan özgür çocuğun yerini kendini kalabalık akraba yığını arasında sığıntı gibi hisseden silik bir karakter alır. Bu hâli kendini büyükbabasına ispat edip okula kaydolana dek devam eder. Ancak bir azınlık okulunda okuduğu için kendi kültürüne yabancılaşır. Mezuniyetinden sonra iyi eğitilmiş biri olarak hayatta ne yapacağını bilemediği için kendine yabancılaşır. Gün gelir arkadaşlarına yabancılaşır ve evlenme kararını bunun üzerine alır. Rejimin baskısı yüzünden de yazdıklarına yabancılaşır ve yazmayı bırakır.

Çokkültürlülük Halit Ziya İzmir'de gittiği okulun nitelik bakımından azınlık okullarından çok daha geride olduğunu fark edince büyükbabası sayesinde azınlık okullarından birine gitmek üzere dil öğrenir ve nihayet de bir Katolik okuluna kaydolur. Bu süreçte ona Antuan adlı bir genç destek olur. Azınlık okulunda okumak ve Antuan'ın arkadaş çevresine karışmak Halit Ziya'ya konfor alanından dışarı çıkma ve kendini aşma imkânı tanır.

Bağnazlık Halit Ziya İzmir'in yerleşik ailelerinden gelip bir Katolik okulunda okuyan ilk Türk çocuğu olduğu için çevreden çok baskı görür. Büyükbabası sürekli olarak uyarılır. Kendisi de yetişkin biri olduğunda bir cami imamı tarafından iftiraya uğrayarak mahkemeye verilir.

Anlam arayışı Liseden mezun olduktan sonra büyükbabasına daha fazla yük olamayacağını bildiği için arkadaşları gibi okumak için Avrupa'ya gidemeyen Halit Ziya elinde okunacak kitaplar listesi ve bilgiye aç hâlde kalakalır. İçinde bulunduğu hâlden bir akşam misafirliğinde sarıklı cübbeli fakir bir softayla tanışınca sıyrılır. İmkânları ve görünüşü hayalleriyle örtüşmeyen bu genç adam, ona sahip olduklarıyla hayatta neler yapabileceğini hatırlatır. Böylece bir dergi çıkarmaya ve yazın dünyasına emek harcamaya karar verir.

Baskı Halit Ziya istibdat rejimiyle daha küçük yaşlarda tanışır. İstanbul'daki evlerinde toplanan babasının arkadaşları daima değiştirilmesi gereken şeylerden bahseder ama konuşurken bile korkarlar. Halit Ziya da yazdığı sansürün ne kadar kuvvetli bir canavar olduğu gerçeğiyle yüzleşir. Zira yazdıkları nedeniyle sorguya çekildiği bile olur. En sonunda sansür memurunun *Kırık Hayatlar* adlı çalışmasının üzerinde bıraktığı kırmızı kalem darbelerine isyan ederek bu baskıyla daha fazla baş edemeyeceğini fark edip yazı yazmayı Meşrutiyet'e kadar bırakır.

Mutsuz aşklar Halit Ziya'nın çevresi çocukluk yıllarından itibaren mutsuz biten aşklarla sarılıdır. Dayısının ve eski yengesinin birbirlerini sevmelerine rağmen bir araya gelememeleri, annesinin cariyesi Gülter'in abisi Etem'e karşı beslediği ümitsiz aşkı ve sonunda ölmesi, Mehmet Rauf'un onu intihara sürükleyecek kadar delicesine tutulduğu gizli aşkı hepsi Halit Ziya'nın yakından tanıklık ettiği trajik aşk vakalarıdır.

Ölüm Halit Ziya ölümle çok küçük yaşta dadısını kaybederek tanışır. 1877-1878 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşı sırasında İstanbul'da tanık olduklarından aklında kalan en vurucu şey ölüm olur. Ablası peş peşe çocuklarını kaybeder. Sonraki yıllarda amcası Süleyman Bey intihar eder. Annesini, babasını ve büyükbabasını kaybeder. Fakat en acısı çocuklarının ölümü olur. Altı çocuğundan ikisi çok küçük yaşta hastalık nedeniyle ölür. Bir oğlu ise intihar eder. Halit Ziya bütün acısını yazıya akıtır. Annesinin yasını *Mezardan Sesler*, oğlu Sadun'un yasını *Kırık Oyuncak*, kızı Güzin'in yasını *Kırık Hayatlar* ve intihar eden oğlu Vedat'ın yasını da *Bir Acı Hikâye* adlı kitapları yazarak tutar. Ölüm, onun hayatındaki en güçlü motiflerden biri olarak kalır.

Bibliyografya

Uşaklıgil, Halit Ziya. *Kırk Yıl*. İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1969.